

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHIYAT YÜKSEK LİSANS TEZİ

Konu:

"ASR-I SAADET'TE MESCİD VE FONKSİYONLARI"

Hazırlayan:

Nebi BOZKURT

Yöneten:

Doç.Dr.Fahrettin ATAR

Istanbul-1984

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	1
GİRİŞ.....	3
I.BÖLÜM (Yapısı itibariyle mescid)	
İlk mescid.....	11
Mescid-i Aksa.....	16
Asr-ı Saadet'te ilk mescidler.....	18
Kûba Mescidi.....	19
Medine'da ilk mescidler.....	23
Mescid-i Nebî'nin yerinin tesbiti ve inşası..	25
Mescid-i Nebî'nin aydınlatılması.....	29
Mescidin temizliği.....	30
İlk minber.....	32
Mihrab.....	35
Minare.....	35
Mescid'in görevlileri.....	36
Fethedilen yerlerde mescid.....	37
Yeni kurulan yerlerde mescid.....	40
Mescidin kudsiyeti.....	44
II.BÖLÜM(Fonksiyonları itibariyle mescid)	
İslâm'da cemaat'in önemi.....	51
Devlet-millet kaynaşması ve mescid.....	54
Mescidin ilmi ve kültürel hizmetleri.....	57
Mescidin adalet hizmetlerinde kullanılması...	67
Mescidin askeri amaçlarla kullanılması.....	73
Elçilerin kabul edildiği yer olarak mescid..	79
Mescidin iktisadi amaçlarla kullanılması.....	87
SONUÇ.....	90
BİBLİYOGRAFYA.....	92

Kısaltmalar:

- a.s : Aleyhis selâm
A.g.e: Adı geçen eser
b. : İbn
bk. : Bakınız
C : Cilt
H. : Hicrî
İ.A. : İslâm Ansiklopedisi
M. : Milâdî
r.a : Radıyallahu anh
s. : Sayfa
s.a.s: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
trc. : Terceme eden
v. : **Vefat** tarihi

ÖNSÖZ

İslâm ,en son ve en müttekâmil ilâhî din olarak vaz etmiş olduğu esaslarla yeni bir takım müesseseleri de beraberinde getirmiştir. Mescid bu müesseselerin odaklaştığı bir okuldu. Asr-ı Saadet'te o, binasının yapı malzemeleri itibariyle çok basit gibi görünmekle beraber, fonksiyonları ve vazifeleri itibariyle hiç bir müessesenin tek başına yüklenemeyeceği görevleri üzerine almıştır. O, gerçekten araştırılması gereken bir kurumdur. Bu itibarla, hangi konuda bir mastır tezi hazırlamamın uygun olacağı konusunda değerli fikirlerine başvurduğum muhterem hocalarım, Sayın Yar.Doç.Dr.Cahit Baltacı ve Sayın Yar.Doç. Dr.Ziya Kazıcı, müştereken "Asrı Saadet'te Mescid ve Fonksiyonları" konulu bir tez hazırlamamın uygun olacağını belirttiler. Onların tavsiyelerine uyarak hazırlamış olduğum bu tez, mescid kavramının üzerinde durulduğu bir giriş kısmı ile mescidi yapı ve fonksiyonları açısından ele aldığım iki bölüm ve bir sonuç kısmından ibarettir.

Tezimi hazırlarken daha çok kaynak hadis, siyer , tabakat ve tarih kitaplarından yararlanmaya çalıştım. Yararlandığım eserleri dipnot olarak verirken kısa olarak verdim. Terceme iseler, mütercimlerini ve diğer mâlumâtı arkadaki bibliyografiye listesinde verdim.

Tezimi hazırlarken gerek fikir, gerek kitap konusunda yardımlarını esirgemiyen hocalarımın teşekkür ederim.

Nebi Bozkurt

GİRİŞ

MESCİD KAVRAMI:

Arapça bir mekan ismi olan "mescid" kelimesi (مَسْجِد) mazi kökünden veya (سَجَد) masdarından türemiştir. "Mescid" kelimesinin daha iyi anlaşılması bakımından "sucûd" kelimesi üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

(سَجَد) kelimesinin; bir tarafa eğilmek, tevazu ile başı ve alını yere koymak, baygın ve göz kapaklarını yoracak kadar muttasıl nazarlarla bakmak, dim dik durmak⁽¹⁾ gibi manaları vardır. Kur'an'da: (وَهُمْ وَاللَّهُ سَاجِدُونَ) "Hepsi O (Yusuf a.s.)'na secdeye kapandılar."⁽²⁾ ifadesinde olduğu gibi hürmet ve tazim ifade eder.⁽³⁾

1) Bu kullanım sadece Tayyi' kabilesine mahsustur ve sadece aslan için kullanılır. bk. Lisānu'l-ārab C.III.s. 204

2) Yusuf.100

3) Ayette geçen sucûd tazim içindir, yoksa ibadet için değildir. Çünkü: Yakub a.s ve oğulları Allahtan başkasına secde etmezlerdi. Zeccac'ın ifadesine göre o devirde tazim ve hürmetin ifadesi bu şekildeydi. (Lisānu'l-ārab

(واذ قلنا لللائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابليس) "Hani meleklere 'Adem'e secde edin'buyurmuştuk da Iblis'den başkası secde etmişti." (Bakara.34) ayetinde geçen secde de tahiyyat ve hürmet ifade etmektedir.⁽⁴⁾

Develerin sahiplerinin emri üzerine binilmek için ön dizleri üzerine çökmesini de araplar sucûd ile ifade etmişlerdir.Benu Esed'den birinin şöyle dediği rivayet olunur: (وقلن له اسجد ليلي فاسجد) "Ona,Leyla için eğil(de binsin) dediler, o da eğildi." "Ona" ifadesinden maksat devedir.⁽⁵⁾ Benzer bir şekilde Humeyd b.Sevr kadınları vasfederken:

C.III.s.204,Mecmuatu'm min et-tafasir C.III.s.455(Beydavî kısmı),M.Ali es-Sabûnî,Saffetu't-tafasir 6.ks.s.34 el-Hazin'e göre ise bu Yusuf a.s.un kardeşlerinin kibrinin kırılması içindi.Bu sebeple Allah c.c.,Yakub a.s.a secde izni verdi ve O'nu gören oğulları da secde ettiler.(Mecmuatu'm min et-tafasir C.III.s.455)Ezherî ise doğru olanın kitabın zahirine göre amel etmek olacağını belirterek,Hasan el-Basrî'nin "Allah için secde ettiler." şeklindeki tefsirine karşı çıkıyor"Onlar gerçekten Yusuf'a secde ettiler" diyor.Bu sözüne de "(Rüyamda on bir yıldız,ay ve güneşin bana secde ettiklerini gördüm" (Yusuf.4)ayetini delil gösteriyor.(وهو له سجدا)ifadesindeki (ل)'ın sebebiyet için olduğunu ve"Allah'ın üzerinizdeki nimetleri ve tövbenizi kabulü sebebiyle secde edin" demek olduğunu söyleyenler de vardır.(Lisanu'l-arab C.III.s.204)

4) Veya secde Allah'adır.Adem a.s kible mesabesindedir.bk. Hulasatu'l-beyan C.I.s.205

5)Tehzîbu'l-lugah C.X.s.572

وكف حبيبها وسوارها
جود النصارى لأخبارها

فلما لوين على معلم
فضول أرمتهما اسجدت

"Ne zaman ki bileğine ve kınalı ellerine yuların fazlasını dolayınca (deve, binmesi için kadının önünde) nasranîlerin din alimleri önünde eğilmeleri gibi eğildi." (6)

Hurma ağaçlarının meyvesi fazla olup da bir tarafa eğilmesini de "sucûd" ile ifa de etmişlerdir. Lebîd'in bir şiirinde bu manada şöyle geçer:

بين الصفا وجليب العين ساكنة
غلبوا جدم يدخل بها النخر

"Safa ile Halicu'l-ayn arasında öyle eğilmiş ağaçlarıyla sık hurmalıklar var ki arasından asla soğuk sızdırmaz." (7)

Görüldüğü gibi "sucûd" da tahiyyat, hürmet, eğilme gibi manalar vardır. Sucudun bir manası da boyun eğmektir. Şairin (ترى الأكم فيها سجدا للخوافر) "Orada öyle tümsekler görürsün ki çukur kazanlar önün de boyun eğerler." ifadesinde bunu görmek mümkündür. (8)

Namazın rükûnlarından olan secde ise alnın diğer altı secde azası ile birlikte yere konmasıdır ki ondan daha büyük bir tevazu şekli düşünülemez. (9) Kulun benlik duygularından en uzak olduğu, kibir ve gururdan arındığı an secde anıdır. Kul bu haliyle Allah'a en yakın durumdadır. Hz. Pegamber s.a.v. bunu şöyle belirtir.

اقرب ما يكون العبد من ربه عز وجل وهو ساجد ، فأكثر الدعاء

"Kulun Allah'a en yakın olduğu an secde anıdır. Onda duayı çokça yapınız." (10) K

6) Lisānu'larab C.III.s.205, Tehzibu'l-lugah C.X.s.572

7) Lisānu'l-arab C.III.s.206

8) A.g.e.s.206

9) A.g.e.

10) Sunen-i Nesai. Tatbik 78

Kur'an'da Allah c.c. secdenin kendisine yaklaştıracığını ifadeyle şöyle buyurur:"Sakın O'na itaat etme.Secde et ve yakın ol."⁽¹¹⁾Bu sebeblerledir ki namazın başka rükunları da olmasına rağmen ibadet edilen yere "mescid" denilmiştir. "Namaz kılınan yer" demek olan"musalla" kelimesi ise sadece açıkta namaz kılınan yerler için kullanılmıştır.

Zeccac:"İçinde ibadet edilen her yer mescittir"diyor ve Hz.Peygamberin:(... جعلت لي الأرض ...) "Bana yer yüzü temiz ve mescid kılındı."⁽¹²⁾hadislerini delil gösteriyor.⁽¹³⁾Bu yolla "İçlerinde Allah'ın adının anıldığı mescidlere girmeyi yasak edenden ve o mescidleri tahribe çalışandan daha zalim kimdir?" mealindeki ayetin manası:İslâm'a muhalefet edenden daha zalim kimdir? demektir diyor.⁽¹⁴⁾

"Mesacid" kelimesi hem "mescid" kelimesinin,hem de"mesced" kelimesinin çoğuludur."Mescid" şaz olarak gelmiştir. (والمساجد لله)"Mescidler Allah'ındır."⁽¹⁵⁾ayet-i kerimesindeki "mescid" ya da "mesced" kelimesinin çoğulu olan"mesacid" ;mimli masdar olarak "secdeler",ism-i mekan olarak "secde yerleri",ism-i alet olarak "secde uzuvları" şeklinde dahi anlaşılabilir.⁽¹⁶⁾ (المسجدان)"iki mescid" ifadesinden Allah'ın kendilerini şerefli kıldığı "Mescid-i Haram" ve "Mescid-i Nebî" anlaşılır.⁽¹⁷⁾

11)Alâk.19

12)Muslim.Sahih.Mesacid.523

13)Lisanu'l-arab C.III.s.205

14)Bakara.114 Aynı yer.

15)Cin.18

16)Lisanu'l-arab C.III.s.205

17)A.g.e.

el-Kummeyt, Umeyye oğullarını methederken bu iki mescid-
den bahsederek şöyle der:

لكم مسجد الله المزوران والحصى لكم قبصه من بين أئرى وأقترا

"Allah'ın iki mescidi sizindir. Zengininden fakirinden çakıl taşları sayısınca insanlar da sizden tarafadır."⁽¹⁸⁾

"Mescid" benzeri kelimelere Arâmice'de, File adası Yahu-
di papürüslerinde ve sık olarak Nebatî dilinde raslanmakta-
dır. Kullanılan kelimelerin telaffuz ve anlamları çok yakın-
dır. Süryanî dilindeki "masged" kelimesi arapçaya göre düzen-
lenmiştir. Habeş dilindeki "mesgad" kelimesi mabed anlamına-
dır ve Arâmice'den geçmiş olsa gerektir.⁽¹⁹⁾ Kur'an'da bazı
ayetlerde "mescid" kelimesi Islâm öncesi mabetler için kulla-
nılmıştır. "Mescid-i Aksa"⁽²⁰⁾, Ahabu'l-Kehf'in kaldığı mağa-
ranın mescid edinilmesi⁽²¹⁾ ve en önemlisi Mescid-i Haram
bunlardandır. Bu tabiidir. Çünkü din Hz. Adem'le başlamıştır.
Secdeye ise insan daha ilk yaratılışında şahit olmuştur.⁽²²⁾
Daha önce zikrettiğimiz Zeccac'ın ifadesi geçen ayetlerin
bir özeti mahiyetindedir. Kur'an'da geçen "Onlar başka değil
sırf "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtla-
rından çıkarılmışlardır. Eğer Allah , insanların bir kısmını,
diğer bir kısmı ile defetmeseydi, içlerinde Allah'ın adı çok
anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılıp
giderdi."⁽²³⁾ ayetinde de mescid bu umumî manasında kullanılmış-
tır. Hz. Peygamber s.a.s.'in bazı hadislerinde de aynı şekilde

18)bk.A.g.e.

19)İ.A. Mescid maddesi(J.Pedersen)C.IIX.s.1

20)İsra.1

21)Kehf.21

22)bk.Bakara.34

23)Hac.41

kullanılmıştır.(24)

"Mescid" kelimesi Kur'an'da ve Hz.Peygamberin hadislerinde izafet terkibi (isim tamlaması) halinde,mufret ve cemi' olarak geçmektedir.Kabe ve çevresi kastedilen "el-Mescidu'l-Haram" tabiri Kur'an'da on beş yerde zikredilmektedir.(25) Mescid-i Nebî veya Mescid-i Kûba kastedilmiş olan "takva üzerine kurulmuş mescid" ifadesi bir defa(26),Kudüs Mescidi'nin kastedildiği(27) "Mescid-i Aksa"(27) ifadesi yine bir defa zikredilmektedir.Münafıklar tarafından kurulan ve aslında bir mabed olmayıp belirli maksatlara hizmet için kurulmuş olan "Mescid-i Dırrar"dan da bir ayette bahsedilir.(28) Isra suresi yedinci ayetinde geçen"el-Mescid" ifadesinde de "Mescid-i Aksa" kastedilmiştir.Kehf suresi 21.ayetinde geçen "mescid" ; Ashabu'l-kehf'in hatırası için yapılmış bir türbe mescid olsa gerektir.(29) Araf suresi 29. ve 31.ayetlerinde mufred olarak "mescid" ve Bakara suresi 114.,187.,Tevbe 17., 18.,Hac 40.,Cin 18. ayetlerinde göçül olarak "mesacid" ifadeleriyle de genel olarak mescidler kastedilir.

Kur'an'ın bazı ayetlerinde "Mescid-iHaram" için,"beyt" "el-Beytu'l-haram", "el-Beytu'l-atîk" tabiri kullanılır.(30)

25)İ.A.C.IIX.s.1

26) Bunlar: Bakara.144,149,150,191,196,217, Maide.12, Enfal.34, 27) Tevbe.7,19,28, Isra.1, Hac25, Fetih.25,27 ayetleridir.

27) Isra.1.

28) Tevbe.107.

29) İ.A. C.IIX.s.18 B u mağaranın nerede olduğu kesin olarak bilinmemektedir.Bu konuda değişik görüşler vardır. bk.İ.A. C.IV.s.371 Tarsus'da bu adla anılan ve çok ziyaret edilen bir mağara ve sonradan yapılmış mescidi vardır.

30) bk.Bakara.125,Kureyş.3, Maide 3,97 ,Hac.29 ve 33

Ka'be kelimesi ise Maide suresi 95 ve 97. ayetlerinde olmak üzere iki defa zikredilir.

Bazı hadislerde, Kabe için kullanılan "Beytullah" tabiri bütün mescidlere şamil kılınmıştır.⁽³¹⁾ Cami kelimesi, Cuma namazı kılınan ve "mescid-i cami" denilen büyük mescidlerin bu adından kısaltılarak Asr-ı saadetten sonra kullanılmaya başlanmıştır.⁽³²⁾ Osmanlılar padişahlar tarafından inşa ettirilen büyük camilere "salâtin camii" vezirler ve rical tarafından yaptırılan orta büyüklükteki camilere, banisinin ismine izafeten sadece "cami" ve küçük olanlara da "mescid" demişlerdir.⁽³³⁾

Batı dillerinde cami karşılığı kullanılan "moschee" ve "mosque" gibi kelimeler, "mescid" kelimesinin batılılarca telaffuz farklılığından doğmuştur.

31) bk. İbnu Mace. Sunen. Mukaddime. 16

32) İ. A. C. IIX. s. 18

33) Celâl Esad Arseven. Türk Sanatı Tarihi C. I. s. 219

I.BÖLÜM
(YAPISI İTİBARIYLA MESCİD)

İLK MESCİD

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem'in Hint yarımadasında,Serendib'de bir mescidi olduğu söylenir.Fakat bu konuda her hangi bir sağlam mesned mevcut değildir.(34)

Şüphesiz yer yüzünde insanların umumu için kurulan ilk mescid; "Mescid-i Haram" yani Ka'be'dir.Bu konuda Allah c.c. şöyle buyurur:"Şüphesiz alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed),Mekke'deki Ka'bedir.Orada apaçık nişaneler ve İbrahim'in makamı vardır.O-raya giren emniyette olur."(35)

Ebu Zer r.a. ,Hz.Peygamber'e ilk kurulan mescidi sorduğunda O : " el-Mescidu'l-Haram'dır."buyurdu.Ebu Zer:"Sonra hangisidir?" diye sorunca,Rasulullah:"el-Mescidu'l-aksa'dir." diye cevap verdi.Bu defa Ebu Zer aralarının kaç yıl olduğunu sordu.Hz.Peygamber:"Kırk yıldır."buyurdular.(36) Ebu Zer sormaya devam ederek:"Sonra hangisidir?"dedi.Bunun üzerine Allah'ın elçisi:"Nerede namaz vakti gelirse orada namazını kıl.
Bütün yer yüzü sana mesciddir."buyurdular.(37)

34)İbnu Haldun.Mukaddime.s.635

35)Âli İmran.96-97

36)İki mescidi inşa eden İbrahim ve Süleyman a.s. arasında da şüphesiz kırk yıldan fazla bir zaman vardır.Hadis-i şerif bize ilk temellerinin atılışının çok öncelere uzandığı konusunda bir fikir vermektedir.Rivayete göre Kâbe ilk olarak Adem veya Şit a.s. tarafından inşa edilmiş ,fakat tufanda yıkılmıştır.Mescid-i Aksa hakkında da çeşitli rivayetler vardır.bk.Mecmuatu'm min et-tafasir.C.I.s.543-544,ez-Zebîdî.Tecrid(ter)C.VI.s.22

37)Buharî.Sahih.Kitabu'l-embia.40,Muslim.Sahih.Mesacid

H.z.Ali r.a.:"Kabe'den önce evler yapılmıştır.Ancak Allah'a ibadet için yapılan ilk ev odur." demiştir.⁽³⁸⁾Bir adam ona yeryüzünde kurulan ilk "beyt"in Mescid-i Haram olup olmadığını sordu.Ali r.a.:"Hayır.Ancak içinde bereket,Makamı İbrahim bulunan kendisine girenin"emin" olduğu ilk beyt odur."demiştir.⁽³⁹⁾

Kur'an'ın bildirdiğine göre Kâ'be'in yeri İbrahim a.s'e Allah tarafından bildirilmiştir."Hani Kâ'be'nin yerini İbrahim'e bildirmiştik ve ona:"Bana hiç bir şeyi ortak koşma Beytimi; tavaf edenler,orada oturanlar,ruku' ve secde edenler için iyice temizle."diye vahyetmiştik."⁽⁴⁰⁾ ayeti bunu anlatmaktadır.Bundan sonra İbrahim a.s,oğlu İsmail'e"Allah kendisi için benden bir beyt yapmamı istedi." deyince oğlu "O halde babacığım Rabbine itaat et."dedi.İbrahim a.s:"Ayrıca Rabbim onun binasında senin bana yardımını da emretti." dedi.İbrahim a.s.onu bina ediyor,İsmail ise ona taş getiriyordu.Duvarlar yükseldikçe ve ihtiyarlıktan taşları kaldıramaz olunca bir taş üzerinde durup inşata devam etmiştir. Bu taş Makam-ı İbrahim denilir.⁽⁴¹⁾Kur'an "Orada açık deliller ve İbrahim'in makamı vardır." diyerek bundan bahsetmektedir. Bu taş Hz.Peygamber veHz.Ebu Bekir zamanında Kâ'be'ye bitişik bir durumdaydı.Hz.Ömer ,Kâ'be'nin imarı sırasında doğu tarafına doğru ayırmıştır.Çünkü (واتخذوا من مقام إبراهيم مكة)"Siz İbrahim'in makamında bir namaz yeri edinin"⁽⁴²⁾ ayetinin emri geçince orada namaz kılıyorlar,rahat tavaf yapılamıyordu.

38)İbnu Kesir.Tefsir.C.II.s.74,el-Bidaye C.I.s.163

39)Aynı yerler.

40)Hac.26

41)İnu'l-Esir.el-Kamil fit-tarih.C.I.s. 61

42)Bakara.125

Hz.İbrahim ve İsmail Kâ'bénin temellerini yükselttik-
ten sonra ,inşaatı tamamlayınca,"Rabbimiz bizden kabul et,
muhakkak ki Sen,gerçekten bilen ve işitensin."⁽⁴³⁾"Ey Rab-
bim .beni ve zürriyetimi namaz kılanlardan eyle...Rabbim du-
amı kabul buyur."⁽⁴⁴⁾ diye dua ettiler.Ayetten de anlaşılaca-
ğı üzere namaz ı; Hz.İbrahim ve ondan önce evamı edegelen
bir ibadetti.Kâ'be yer yüzünde kurulmuş ilk umuma açık mes-
ciddi.⁽⁴⁵⁾ Abdullah b.Ömer,Kâ'be'nin her yerinin mescid hük-
münde olduğu söylemiştir.⁽⁴⁶⁾

Kâ'be Hz.İbrahim'den sonra pek çok tamir görmüştür.Pey-
gamber a.s otuzbeş yaşına geldiğinde Mekkeliler ,Kabe'yi
tamir etmişlerdi.Kızıldenizde karaya vuran bir geminin en-
kazından da,satın almak suretiyle yararlanan bu tamir sı-
rasında Hz.Peygamber s.a.s Haceru'l-esved'in yerine konulma-
sı sırasında onların isteği üzere hakemlik yaparak
kan dökülmesini önlemişti.⁽⁴⁷⁾ Rivayete göre bu tamir sırasın-
da Kâ'be'nin temellerinde bazı Suryanî dilinde yazılar çık-
mıştı.Ibn-u İshak'ın bir Kureyşli tarafından rivayet edildi-
ğini açıklıyarak bildirdiğine göre bir Suryanî tarafından ^{çözülen} bu
yazılar şu mahiyette idi:"Ben Bekke(Mekke)nin sahibi olan
Allah'ım.Onu gökleri ve yeri yarattığım,Güneş ve Ay'a şeklini
verdiğim ve onları yörüngelerine oturttuğum gün yarattım."⁽⁴⁸⁾

43)Bakara.127

44)İbrahim.40

45)İbnu Kesîr.Tefsir.C.II.s.74,el-Bidaye.C.I.s.163

46)Balazurî.Futuhu'l-buldan.s.50

47)İbnu Hişam.Sire.C.I.s.209,Yakubî.Tarih.C.II.s.19

48)İbnu Hişam.C.I.s.208

Hz.Peygamber'in sağlığında ve ilk halife Ebu Bekir zamanında Mescidi Haramın etrafını çevreleyen duvar yoktu.Ömer r.a hilafeti zamanında halkın çoğalması üzerine mescidi genişletmiştir.Mescide yakın bazı evlerin sahipleri gayr-ı menkullerini satmak istemeyince Halife istimlâk etmek zorunda kalmıştır.İstimlâk karşılığı ödenecek paralar önceden bir heyet tarafından takdir edilmiştir.Mülk sahipleri daha sonra gelip paralarını aldılar.Hz.Ömer Mescidin etrafını bir adam boyu bir duvarla çevirmiştir.Kandiller bu duvarların üzerinde yakılırdı.Hz.Osmanda hilâfeti sırasında Ömer'in yolunu tutup, o da bir miktar genişletmiştir.(49) Ona da itirazlar yapılmıştı.Kâ'be'nin etrafına ilk revak yaptıranın o olduğu rivayet edilir.Rivayete göre İbrahim a.s zamanında,Cühüm ve Amelika çağlarında Kâ'be'nin kapısı yerle bir hizada idi.Kureys tamir edene kadar öyle kalmıştır.(50)

Hicrî 64. yıldan sonra Kâ'be temellerine kadar tekrar yıkılıp yapılmıştır.Bu yıkım sırasında "hicr" da denilen Hatim kısmının temelleriyle,mevcut binanın temellerinin bitişik olduğu görülmüş ve ona göre tekrar yapılmıştı.İbnu Zubejr Hz.Aişe'den rivayet edilen bir hadise müsteniden Kâ'be'yi bu şekilde bina etmişti.Hz.Peygamber ,Aişe'ye:"Ya Aişe,biliyormusun kavmin Kureys,Kâ'be'yi bina ederken İbrahim'in kurduğu temellerden bir kısmını terk ederek kısalttılar."demmişti. O da; "Ya Rasulellah,siz Kâbe'yi İbrahim'in temelleri üzerine iade etmez misiniz?" diye sormuştu.Bunun üzerine Rasulullah ; "Kavmin küfür zamanına yakın olmasaydı ,ben mu-

49)Futuhu'l-Buldan.s.53-54.İbnu Haldun.Tarih C.I.s.625

50)Futuhu'l-Buldan.s.53

hakkak Kâ'be'yi İbrahim'in temelleri üzerine kurardım." bu-
yurdular.Bazı rivayetlerde "hazinelerini çıkarır Allah yo-
lunda sarfederdim", "Kâ'be'yi yıkar kapısını yer seviyesine
indirirdim, biri şark diğeri garb cephesine olmak üzere iki
kapı bırakırdım ve Hıcr'dan altı zira daha ilave ederdim"
fazlalıkları vardır. (51) Hz.Peygamber bu sözleriyle Kâ'be'-
nin ilk yapısını da tarif etmiştir.Haccac ,İbnu Zubeyr'in
yaptırdığı binayı yıktırıp Kureyş'in bina ettiği şekle dön-
dürmüştür. (52)

Mescid-i Haram zaman zaman sel baskınlarına da uğramış-
tır.Bunlardan biri Hz.Ömer devrinde olmuştu ve Halife sel
baskınlarını önlemek için iki su bendi yaptırmıştır. (53)

Rivayete göre Kâ'be her gün yetmiş bin meleğin girdiği
Beyt-i Mamur'un tam altındadır. (54) Oradan yer yüzüne atılan
bir taş Kâ'be'nin üzerine düşerdi. (55) Yine rivayete göre
Allah Taalâ,Arşın altında bir beyt kurmuştur.Bu "Beyt-i Ma-
mur"dur.Meleklerini O'nu tavaf etmekle mükellef tutmuş,son-
ra yerde bulunan meleklerine de yer bir "beyt " kurmalarını
emretmiş ve gökte bulunan melekler gibi onların da tavaf
yapmalarını istemiştir.Bu Adem a.s.in yaratılışından öncedir. (56)

Kâ'be'nin yüksekliği başlangıçta dokuz zira' idi ve üs-
tü açıktı.Sonradan on sekiz ziraa çıkarılmıştır. (57)

51)Muslim.Sahih.Hac.398-399

52)Futuhu'l-Buldan.s.53

53)A.g.e.s.60

54)el-Bidaye.C.I.s.163

55)M.Hamidullah.I.Müesseselerine Giriş.s.25(Hdisten)

56)Mecmutu'm min et-Tafasir.C.I.s.544(el-Hazin kısmı)

57)Futuh.s.54,Ibnu Haldun.Tarih.C.I.s.625

MESCİD-İ AKSA

H.z. Peygambere sorulan bir soru üzerine, yer yüzünde ilk mescidin Mescid-i haram , ikincisinin de Mescid-i Akşa olduğunu belirten ifadelerini zikretmiştik. Ziyareti için yolculuk yapılabilecek üç mescidden biridir. Mescid-i Akşa, Kudüs şehrinde yapılmıştır.

Kur'an , H.z. Peygamberin Miracını anlatan İsrâ suresi ilk ayetinde, Rasulullah'ın götürüldüğü ilk durak olan Mescid-i Akşa'dan bahsederken, çevresinin mübarek kılındığını bildirir. Kudüs bir çok peygamberi sinesinde barındıran bir şehir olarak İslâm'ın ilk kiblesi olmuştur. Ehli Kitapça da kutsal sayılır. Beyt-i Makdis'e, Mescid-i Akşa ismini Kur'an vermiştir. Yahudiler "İliya" derler. İliya ", "Beytullah" demektir. (58)

H.z. Peygamberin Mescid-i Haram'la aralarının kırk yıl olduğunu açıklayan hadislerinden temelini çok önceden atıldığı anlaşılacakla beraber, bilinen ilk temeli Davud a.s. atmış, Süleyman a.s. binayı tamamlamıştır. (59) Rivate göre , Süleyman a.s., Mescidin inşaatına başlarken şöyle demişti: "Allah babam Davud'a bir beyt inşa etmesini emretmişti. O savaşlarla meşgul oldu. Allah O'na "Oğlun Süleyman adımla beyti yap" diye vahyetti." (60) Taberi'nin rivayetine göre , Mescidi yapmaya Davud niyetlenmişti , Mescidin yapılacağı yüksek mevkiye gelince, Allah O'na "Onu eli kanda temiz senin oğlun bina edecek" diye vahyetti. (61) Mescid-i Akşa'nın yapılışı Kitab-ı Mukaddes'te "Kırallar I" kısmında anlatılır. Orada anlatılanlara göre , Sur kralı Hiram, malzeme ve işçi yardımında bu-

58) Ibnu Kesir. Tefsir. C. IV . s. 239

59) Taberi. Tarih. C. I. s. 352

60) Yakûbî. Tarih. C. I. s. 58

61) Taberî. Tarih. C. I. s. 343

lunmuştur.Lübndan erz ağacı ve servi kerestesi getirildiği anlatılır.Çalışanların sayıları hakkında oldukça abartmalı rakamlar verilir.Meselâ:"...yük taşıyan yetmiş bin adam, dağlarda taş kesen seksen bin adam ve üç bin üç yüz baş kâhya..."dan bahsedilirki seçilen rakamlar ve dizilişleri uydurma olduğu kanaatini uyandırıyor.

"Rabbin Evi'nin temeli dördüncü yılda Ziv ayında atıldı. Ve on birinci yılda sekizinci ayda,Bul ayında,ev bütün şekline göre ve bütün kısımları ile bitirildi.Böylece yedi yıldır onu yapmakta idi."(62) denildikten sonra tezyinatından yine abartılarak bahsedilir.

Süleyman Mabedi'nin daha sonra Butunnasr tarafından Kudüs işgali sırasında yıkıldığını tarihler kaydeder.

Kudüs müslümanların eline Hz.Ömer devrinde geçmiştir. Şam fethinden sonra Kudüs muhasara edilmiş,onlar Emiru'l-mü'mininin bizzat gelip şehri teslim alması şartıyla sulha razı olmuşlardı.Hz.Ömer Kudüs'e kadar gitmiş ve şehri teslim almıştı.Daha sonra Mescid-i Aksa'nın yerini soruşturdu.Kendisine Kâ'bu'l-Ahbar'ın delalet ettiği rivayet edilir.Ma'bedin yerinin bir çöplük haline getirildiği görüldü.Hz.Ömer orayı temizletmiş ve üzerine bir mescid inşa ettirmiştir.(63) Ömer r.a inşa edilecek mescidde muallâk kayanın arka tarafta bırakılmasını istemişti.Böylece Mescid-i Aksa'nın kible edinilmiş olma düşüncelerine mani olmayı amaçlamıştı.(64)

62)Kitab-ı Mukaddes.Kırallar I.Bab.6

63)İbnu Kesir.el-Bidaye.C.VII.s.56

64)I.A. C.VI.s.956 (Kudüs md.F.BUHL)

ASR-I SAADET'DE İLK MESCİDLER

İslâmı tebliğ etmekle görevlendirildiği ve bu görevini yapmaya başladığı zaman Hz.Peygamber ,Mekkeli müşriklerin büyük tepkisiyle karşılaşmıştı.Yeni dinin mensublarına Kureyş her türlü zulmü reva görüyor,intişarına mani olmak için akla gelmedik yollara başvuruyordu.Mescid-i Haram'da namaz kılmak isteyen Hz.Peygamber bir çok defa onların ağır hakaretleriyle karşılaşmıştı.Hz.Ömer r.a'in müslüman olmasına kadar müslümanlar açıktan Ka'be'de namaz kılamamışlardı.(65)

Hz.Peygamber'in Mekke'de İslam'ı yaymak için yeni müslümanlarla toplanmış olduğu Erkam b.Ebi'l-Erkam'ın evini İslam'da ilk mescid kabul etmek mümkünse de özel olduğunu, müslümanların bir zarurete binaen burada toplandıklarını biliyoruz. Yine Hz.Ebu Bekr'in Mekke'deki evinin bahçesinde bir mescid edindiğini biliyoruz.Ebu Bekir ince yürekli bir kimseydi ve bilhassa Kur'an okuduğu zaman göz yaşlarını tutamazdı. O'nun bu hali Mekke genleri ve kadınları üzerinde etki yapıyordu.Kureyş'in ileri gelenleri Ebu Bekr'i himaye eden ,el-Kareh kabilesinin büyüğü Ibnu'd-Değine'ye haber gönderip: "Biz Ebu Bekir hakkında -evinde Rabbine ibadet etmek üzere himaye ve siyanetine müsaade etmiştik.Ebu Bekir ise sınırı aştı ve evinin önünde bir mescid yapmış, içinde açıktan namaz kılıyor,Kur'an okuyor.Doğrusu biz kadınlarımızın,çocuklarımızın etkilenmesinden korkuyoruz.Ebu Bekr'i bundan men et!" dediler.Ebu Bekir,Ibnu'd-Değine'ye himayesini iade etti ve Hz.Peygambere geldi.Rasulullah ona hicret etme izni umduğunu ifade ederek sabretmesini söylemiştir.İslâm'da ilk mescid Hz.Ebu Bekr'in kapısı yanında kurduğu bu mesciddir.(66)

65)İbnu Hişam.Sire.C.I.s.367

66)İbnu Kesir.el-Bidaye ve'n-Nihaye .C.III.s.210

Ne var ki bu mescid insanların umumuna açık değildi.Hz.Ebu Bekr'in şahsına ait hususi bir mesciddi.Umuma açık ve Peygamber as'in sahabeleriyle cemaat yapıp namaz kıldığı ilk mescid Kûba Mescidi'dir.

KÛBA MESCİDİ

Peygamber a.s hicreti sırasında Medineye iki mil kadar uzaklıkta bulunan Kûba'ya geldi ve orada Amr b.Avf oğullarının yurdunda ,onların himayesinde bulunan Gülsüm b.Hidm'in evinde bir müddet kalıp Kûba Mescidi'ni inşa etti.Kûba'ya varış Rebiu'l-evvel ayının ilk Pazartesi günü idi⁽⁶⁷⁾ Hz. Peygamberin Kûba'da kaç gün kaldığı konusunda farklı rivayetler vardır.Ibnu Ishak sadece Pazartesi, Salı,Çarşamba ve Perşembe günü kaldığını kaldığını rivayet eder.⁽⁶⁸⁾ Rivayete göre Kûba Mescidi'nin yeri Lebbe'ye aitti ve o,oraya hayvanlarını bağlardı.Daha sonra Tebuk Seferi sırasında munafıklar "Mescid-i Dırar"ı kurarken bunu bahane etmişler ve "Lebbe'nin eşeklerini bağladığı yere mi secde edeceğiz?" demişlerdi.⁽⁶⁹⁾ Konuyla ilgili Kur'an'da şu ayet vardır:"(Müslümanlara) zarar vermek,küfür ve müslümanlar arasında ayrılık yaratmak için ve bundan önce Allah ve Rasulü ile harb edenin gelmesini beklemek için bir bina yapıp onu mescid edinenler ve"(Bununla) iyilikten başka bir şey kasetmedik." diye yemin edecek olanlar vardır.Allah şahittir ki onlar şeksiz ve şüphesiz yalancıdırlar.(Ey Peygamber) onun içerisinde hiç bir vakit namaza durma. Ta ilk gününde temeli takva üzerine ku-

67)İbnu Hişam.Sire.C.II.s.139,Tecrid.C.X.s.105

68)İbnu Hişam.Aynı yer.

69)Futuhu'l-Buldan.s.10

ruhan mescid senin, senin içinde kıyamına daha layıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden kimseler vardır. Allah da çok temizlenenleri sever ." (70)

70)Tevbe107-108 Bu ayet-i kerimeler Kûba Mescidi'ne karşı bir bina yapıp onu guya mescid edinen ,gerçekte ise,Kûba Mescidi'nin cemaatını bölmek müslümanlar arasına nifak sokmak isteyen oniki munafık hakkında nazil olmuştur.Ayette "gelmesini bekledikleri kişi"den söz edilir.Bekledikleri kişi Rasullah'ın "fasık" diye adlandırdığı Ebu Amir idi.O cahiliyye devrinde Hıristiyan papazı olmuş ve Peygamber a.s'in nübüvvetini kıskanmış Uhud ve Huneyn'de O'na karşı savaşmış ve sonunda Şam'a kaçmak zorunda kalmıştı.Oradan münafıklara: "Elinizden geldiği kadar silahlanın ve benim için bir sevme bina edin.Ben Roma kayserine gidiyorum.Büyük bir ordu ile gelip Muhammed'i ve ashabını sürüp çıkaracağım." diye haber göndermişti.Munafıklar da Kûba mescidinin yanına "Mescid-i Dırar"ı yapmışlardı.Rasulullah Tebuk dönüşü Medine yakınlarında ki "Zî Evan" denilen mevkide konakladı.Munafıklar geldiler ve kurdukları mescidde namaz kılmaya davet ettiler.Hz.Peygamber s.a.s davete icabet etmeye hazırlanırken bu ayetler nazil oldu.EbuAmir ,Kinnesrin kasabasında sefilane bir şekilde ölmüştür.(İbnu Kesir.C.III.452 ve 453)Ayette geçen"takva mescidi"nin hangisi olduğu konusunda farklı rivayetler ve farklı görüşler vardır. Mehmed Vehbi Efendi:"Esası takva üzerine bina kılınan Mescidle murad Mescid-i Nebevî olma ihtimali var isede ayetin evveli ve ahiri Mescid-i Kûba olmasına delalet

eder." diyor(bk.Hulasatu'l-Beyan C.VII.s.152)Ayrıca "Zamanımızda bazı karyelerde bir cami var iken başkaca yapılan mescidlere de hemen mescid-i dırar denilebilir.Çünkü caminin cemaatına karye ahalişi kafi gelmez iken yeni bir mescid icad etmek veyek diğeri-ne karşı buğz ve adavet tahavvumu saçmaktan başka bir faideyi müfîd olmadığı görülmektedir.Binaenaleyh mescid çoğaltmaya sa'y etmektense cemaatini çoğaltmaya sa'y elbette evladır."diyor.Amellerin niyetlere göre olduğunu unutmamak gerektir.Atalarımız bir birine yakın pek çok cami inşa etmişlerdir.Bilhassa şehirciliğin hız kazandığı bir devirde yaşıyoruz.Yukarıdaki sözlerin son kısmına katılmakla beraber,cami yaptıran müslümanların munafıklarla kıyaslanması doğru olmaz sanırız.

Ayette geçen"Orada ter temiz olmayı arzu edenler vardır." ifadelerinin Kûba halkıyla ilgili olduğunu söyleyenler vardır.Çünkü bura halkı "istinca" ve "istibra" yapmayı biliyorlardı.Bir rivayette Hz.Peygamberin onlara:^{sordu}"Hangi özelliğinizden dolayı Allah sizin için "orada ter temiz olmayı arzu edenler vardır"buyurdu."Onlarda küçük ve büyük abdestten sonra su ile temizlendiklerini ifade ettiler.

"Takva üzerine kurulan mescid"ın hangisi olduğu Peygamber a.s'e sorulduğunda ise"O,benim şu mescidimdir." şeklinde cevaplamışlardır(bk.Futuh.s.11,Muslim Sahih.Hac.514,Nesâi.Sunen.Mesacid.8.) Ubey b.Ka'b ve sahabelerden bir kısmı "O,Mescid-i Nebî'dir." demişlerdir.(bk.İbnu Sa'd.Tabakatu'l-kubra.C.II.s.9).Ebu Ey-yub"O,Kûba mescididir." demiştir.bk.aynı yer.

Kûba Mescidi'nin ölçüleri eni boyu müsâvî olmak üzere 66 zira'idi. (71) Hz.Peygamber s.a.s mescidin yapımında bizzat çalışmıştır.Kûbalılara kendisine taş getirmelerini söylemiş,onların getirdiği taşlardan birini alıp temele koyduktan sonra ,Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer de temele taş koymalarını emretmiştir.(72) Bu mescidin yapımında en çok gayret gösteren ve yapımını tamamlayan Ammar b.Yasir r.a'dir.Bu sebeple kendisi için;"İslâm'da ilk mescid bina edendir." denilmiştir.(73) Abdullah b.Revaha da şiir okuyarak çalışmıştı.

Hz.Peygamber Kûba Mescidi'nin faziletinden bahsederken: "Kim güzel bir şekilde abdest alır,Mescid-i Kûba'da namaz kılarsa ,kendisi için bir umre sevabı vardır ."buyurmuşlardır. Kendileri de bazan yaya olarak ,bazen de binekle her Cumartesi Kûba'ya gelir mescidinde namaz kılardı.(74)

Bugünkü şekliyle Kûba Mescidi kapı üstündeki kitabeden de anlaşılacağı üzere Osmanlılar tarafından imar edilmiştir.

71) Tecrid.C.X.s.107

72) Semhûdî,Vefau'l-vefa.C.I.s.180.Bir rivayette Osman'ın da inşaatta bulunduğu söylenirse de O'nun daha Kûba'ya gelmemiş olması gerekir.Bu rivayete göre Hz.Peygamber bir taş alıp temele koymuş sonra da sırayla,Ebu Bekir Ömer ve Osman r.a'a taş koymalarını emretmiş ve "işte bu hilafetin sırasındır." demiştir.(bk.aynı yer)

73) İbnu Hişam.Sire.C.II.s.143

74) İbnu Sa'd.Tabakat.C.II.s.9,el-Bidaye.C.III.s.209

MEDİNE'DE İLK MESCİDLER

Akâbe biatıyla Medine'de İslamiyet yavaş yavaş yayılmaya başlamıştı. Biattan sonra Medine'ye döndükleri zaman, ilk işleri mahalle mescidleri yapmak olmuştu. Peygamber a.s kendilerine Mus'ab b. Umeyr'i Kur'an muallimi olarak tayin etmişti. Musab onlara hem muallimlik hem de imamlık yapmıştır. Kendisi Medine'ye gelen ilk muhacirdir. Daha sonra Abdullah İbnu Umme Mektum hicret etmiş, onu Bilâl ve Sa'd ve diğerleri takip etmişti.⁽⁷⁵⁾

Medine'de bir din mualliminin bulunması, cemaatle namaz kılınmaya başlanması yeni mescidler yapılmasına ihtiyaç hissettirmiştir. Hz. Peygamber hicret etmeden Medine'de mescidler yapılmıştı. Nitekim Rasulullah, Kûba'da bir kaç gün kalıp Medine'ye gelirken Ranuna vadisindeki Benu Salim mahallesine uğramış mescidlerinde ilk Cuma namazını kıldırılmıştı. Bu Hz. Peygamber'in Medine'de kıldırıldığı ilk Cuma namazı idi.⁽⁷⁶⁾

Hız. Peygamberden önce Medine'de Cuma namazı kılınmış olduğu rivayet edilir. Abdurrahman b. Ka'b b. Malik konu ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Babam Ka'b'ın gözleri görmez olduktan sonra onu ben namaza götürürdüm. Cuma namazına giderken ne zaman ezanı işitse, Es'ad b. Zurara için Allah'ın rahmet ve mağfiretini dilerdi. Ben "Babacığım, sen neden ezanı işitince hep Ebu Umame'ye Allah'ın rahmet ve mağfireni diliyorsun" diye sordum. Bana "Oğlum, Medine'de Nakıbu'l Hadımat'taki Beyaza oğullarının kara taşlığında bizi ilk toplayan ve Cuma namazı kıldırın kişi O idi." diye cevap verdi. O zaman kaç kişi olduklarını sorduğumda "kırk" diye cevap verdi.⁽⁷⁷⁾

75) İbnu Sa'd. Tabakat C.I.s.221

76) İbnu Hişam. Sire. C.II.s.139, Balazuri. Futuh s.12

77) İbnu Hişam. Sire. C.II.s.77

İbnu Hişam'ına bu rivayetinde de görüldüğü gibi Medine'de hicretten evvel Cuma namazı kılınmıştır. Buradaki müslümanlar Mekke'de bulunanlara nazaran hürdüler.

Akabe biatında ilk biat eden ve hicretten sonra da ilk vefat eden⁽⁷⁸⁾ Ebu Umâme Es'ad b. Zurara iki yetim çocuğa ait olan hurma kurutma yerinin bir tarafını duvarla çevirerek mescid haline koymuştu. Bu mescidin üzeri örtülü değildi. Kiblesi de tabi Kudüs'e doğru idi. Ebu Umame arkadaşları ile burada toplanır, namaz kıldardı.⁽⁷⁹⁾

Ebu Umâme ,Medine'ye Kur'an ve din öğretmeni olarak gönderilen ,Mus'ab b. Umeyr'in Medine'ye gelişinden önce de namaz kılmıştı.⁽⁸⁰⁾

Hız. Peygamberden evvel Medine'ye hicret eden ilk müslümanlarda Kûba'ya gelince ilk işleri orada bir mescid yapmak ve Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'in arkasında namaz kılmak olmuştu.⁽⁸¹⁾

78) İbnu Hişam. C. II. s. 89

79) İbnu Sa'd. Tabakat. C. II. s. 4, Balâzurî. Futuh s. 12, Ensabu'l-eşrâf. C. I. s. 266

80) Ensab. C. I. s. 266

81) A. g. e. s. 264

MESCİD-İ NEBİ'NİN YERİNİN TESPİTİ VE İNŞASI

Hz.Peygamber Salim oğulları Mescidinde namaz kıldıktan sonra Medine içine doğru yola çıktı.Geçtiği yollarda Medine'nin kabileleri kendisini onlarda kalmaları için davet ediyordu.İbnu Hişam'ın naklettiğine göre bu kabileler:Benü Salim b.Avf,Benü **Beyâda**,Benü Saade,Benü'l-Haris b.Hazrec, Benü Adiy b.en-Neccar ve Benü Malik b.Neccar idi.

Medine'de büyük bir bayram havası vardı.Halk şiirler okuyarak Hz.Peygamberi karşılamıştı.Hz.Peygamber kabileler önünden geçerken onlar: (*لهم الينا...إلى العدد والعدة والنعمة*) "Bize buyur. Bolluk, hazırlık, izzet bizdedir ."diyorlardı.Hz.Peygamber ise devesinin yularını bırakmak istemiyen bu kimselere (*بجلاؤا سبيلها فأنها مأورة*) "Onu bırakın. Çünkü o görevlidir." diyordu.Ne zamanki Malik b.Neccar oğullarının evlerine gelince bir harman ve hurma kurutma yeri olan düzlükte deve çöktü.Hz.Peygamber "İnşallah yerimiz burasıdır"⁽⁸²⁾ dedi.Rasulullah devenin çöktüğü hurma kurutma yerinin kime ait olduğunu sordu.Muaz b.Afra: "Ya Rasulallah,Amrın oğulları Senl ve Suheyle aittir.Onlar iki yetim çocuktur ve benim himayemdedirler." dedi.⁽⁸³⁾ Hz.Peygamber bu hurma kurutma yerini mescid yapmak isteyince Sehl ve Suheyl'in hamisi arsanın bedelini kendi

82)İbnu Hişam.Sire.C.II.s.140,Buharî.Menakıbu'l-ensar.45

83)İbnu Hişam.Sire.C.II.s.141,İbnu'lEsir.el-Kâmil fi't-tarih C.II.s.77,İbnu Haldun.C.II.s.740-741 (Bu yetimlerin,Es'ad b.Zurara'nın himayesinde(Buhari.Menakıbu'l-ensar 45,Balâzurî.Futuh.s.12),Halid b.Zeyd EbuEyyub el-Ensarî'nin(Semhûdî.Vefa.C.I.s.229-233) himayesinde oldukları da rivayet edilir.

ödeyip Hz.Peygambere hediye etmek istediler,fakat O,bu isteklerini kabul etmedi.⁽⁸⁴⁾ Hz.Peygamber Sehl ve Suheyl'i çağırtdtı.Onlar mensubu buldukları Neccar oğulları ile birlikte geldiler.Hz.Peygamber s.a.s onlara:(يا بنى النجار تامنوني بما نطكم) "Şu duvarınıza bir fiyat söyleyin" dedi.Onlar karşılığını Allah'tan beklemek suretiyle arsalarını bağışlamak istediklerini söylediler.Fakat Rasulullah kabul etmedi.⁽⁸⁵⁾ Hz.Peygamberin ısrarı üzerine takdir edilen on dinarı arsa sahipleri almak zorunda kaldılar. Bu parayı onlara Hz.Ebu Bekir ödedi.⁽⁸⁶⁾ Medine'lilerin arazilerinin fazlasını bağışladıkları ve hatta "istersen evimizi bile veririz ya Rasulallah" dedikleri rivayet olunur.Hz.Peygamber onların bu güzel davranışları karşısında evlerinin kendilerine mutluluk vermesi temennisinde bulunmuştu.⁽⁸⁷⁾

Mescid arsası içerisinde cahiliyye devrinden kalma kabirler vardı.Burası eski bir yıkıntının,çukur ve tümseklerin, hurma ve garkat ağaçlarının bulunduğu bir yerdi.Hz.Peygamberin emri ile bu ağaçlar kesilip,arazi tesviye edildi.Müşrik kabirleri de başka yerlere nakledildi.

84)İbnu Sa'd.Tabakat.C.II.s.2-4,Buhari.M.Ensar.45

85)A.g.e.Balazurî.Futuh.s.12,Semhûdi.Vefa. Hz.Peygamber mescid arsasının yerini alırken çok titiz davranmıştır.Arsanın karşılığının ödenmesinde isra etmiştir. Dört halifede öyleydiler.Hz.Ömer,rızası hilafına bir yahudînin arsasına yapılan camii yıktırmıştır ve arsayı sahibine iade etmiştir.bk.M.Hamidullah.Islam'da Devlet İdaresi s.268

86)Futuh.s.13,Vefa.C.I.s.232

87)İbnu Sa'd.Tabakat C.II.s.2-4,Taberî.Tarih.C.II.s.116

Rasulullah inşaat için kerpiç hazırlanmasını istedi. Kerpiçler kesilip hazırlandı.⁽⁸⁸⁾

Kûba'da olduğu gibi mescidin temeline ilk taşı Hz.Peygamber kendileri koydular.Sonra sırayla Ebu Bekir ,Ömer ve Osman r.a ve diğer sahabeler yapıma devam ettiler.⁽⁸⁹⁾ Taş temel bittikten sonra üzeri kerpiçle örüldü.Taş temelin yüksekliği üç zira' kadardı.⁽⁹⁰⁾ Mescidin inşaatında bizzat Hz. peygamber muhacir ve ensarla birlikte çalışmış onları,çalışmaya teşvik etmişti.⁽⁹¹⁾ İnşata recezler söylenerek devam edildi.Rasulullah'ın da iştirak ettiği bunlardan bir kaç şöyledir.
(اللهم لا خير الاخير الاخير فاغفر لنا نصار والمهاجرة)

"Ey Allah'ım hayır ancak Ahiret hayrıdır.Rabbim sen ensar ve muhacire mağfiret et."⁽⁹²⁾
(هذا الحال لا مال خبير... هذا ابر ربنا واطهر)

"Ey Rabbimiz! Yüklenip taşıdığımız şu balçıktan yapılmış kerpiç yükü,Hayber'in (üzüm,hurma gibi) yüklerinden daha hayırlıdır."⁽⁹³⁾

Ümmü Seleménin rivayet ettiğine göre Hz.Peygamber çok çalışmış ve ağır kerpiçleri taşımak için elbisesini kullanmıştır.Bu inşaatta en ç k çalışanlardan biri de Kûba'da olduğu gibi Ammar b.Yasir idi.Hz.Peygamber'e gelip şikayette bulunarak"Bunlar beni öldürecek ya Rasulallah,kendi taşıyamadıklarını bana yüklüyorlar"demişti. HzPeygamber:" Vah Sümeyyenin oğlu...Onlar seni öldürecek kimseler değil!"Çünkü

88)İbnu Sa'd.Tabakat.C.II.s.4,Balazuri.Futuh.s.12

89)Vefa.C.I.s.236

90)İbnu Sa'd.Tabakat.C.II.s.4

91)İbnu Hişam.Sire. C.II.s.141

92)Buharı.Salat.48

93)Hayber üzümü ve hurması ünlü bir yerdir.(Tecrid.C.X.s

sen azgın bir gurup tarafından öldürüleceksin" demişti. (94)

Mescidin kible tarafına hurma ağaçları dizildi. Kapı söveleri taştan yapıldı. Duvarların uzunluğu yaklaşık yüz zira' idi. Tabi kiblesi Beyt-i Makdis'e doğru idi. Mescide üç kapı konulmuştu . Bunlardan birisi umuma mahsus idi ve arka duvarın ortasındaydı. Diğeri Hz. Peygamber'in evine açılıyordu. Üçüncü kapı ise diğer yan duvarda olup "Bab-ı Rahmet" denilen kapıydı. Mescidin direkleri hurma gövdelerinden yapılmış, üstü dallarla örtülmüştü. (95) Mescidin plânı kare şeklindeydi. Alt kısımları taş olan duvarın yüksekliği 5-7 zira' kadardı. Kible Beyt-i Makdis'den , Kâ'be'ye çevrilince birinci kapı kapatılıp , kuzey duvarından yeni bir kapı açıldı. Diğer kapılar değişmedi. (96) Mescidin hemen bitişiğine kerpiçten iki oda daha yapıldı. Bu odaların üzeri hurma kütüğü ve dalları ile tavanlandı. Bunlar Hz. Peygamber s.a.s.'in zevceleri Aişe ve Sevde için yapılmıştı. (97) Bu odaların sayısı daha sonra artmıştır.

Cemaat çoğalıp, mescid dar gelmeye başlayınca Rasulullah mescidin yanındaki arsayı satın alıp onu genişleten kişiye büyük ecir olduğunu söylemesi üzerine Hz. Osman orayı satın alıp mescide bağışladı ve mescid genişledi. (98)

94) Hz. Peygamber Ammar'a annesinin adıyla çağırmıştır. O İslâm'da ilk şehit kadındır. Sümeyye, Ebu Cehil tarafından şehit edilmişti. Ammar da Rasulullah'ın haber verdiği gibi daha sonraki siyasî çekişmeler sırasında öldürülmüştür.

95) Buhari. Menakıbu'l-ensar. 45

96) Ibnu Sa'd. Tabakat. C. II. s. 5, Vefa. C. II. s. 240

97) A.g.e

98) Vefa. C. II. s. 241

H.z.Ebu Bekir halife olduktan sonra Mescid'de her hangi bir değişiklik yapılmadı.Hz.Ömer'in hilâfeti zamanında genişletildi.Ömer r.a bunun için Peygamber a.s'in amcası Ab - bastan evini satmasını istemişti.O, evini Allah rızası için bağısladı.Hz.Osman,Mescid'i taştan kireçle bina etti.O da genişletip yerlere çakıl döşetti.Sütunlarını taş ve tavanını zaç ağacından yaptırdı.⁽⁹⁹⁾Velid zamanında Medine'de vali olan Ömer b.Abdulaziz'e mektup yazarak Mescid'i yıkıp yeni baştan bina etmesini istedi.Gerekli masrafı,cam,mermer gibi gerekli malzemeyi ve seksen kadar da ustayı Medine'ye gönderdi.Ömer b.Abdulaziz Mescid'i genişletip yeni baştan bina etti.(100)

MESCİD-İ NEBİ'NİN AYDINLATILMASI

Mescid-i Nebi başlangıçta hurma dalları yakılmak suretiyle aydınlatılıyordu.Mescide ilk kandili sağlıyan Temimi Dari olmuştur.Şam'dan Medine'ye gelişinin birinde yanında altın kandil,kandil bağları ve gerekli fitil ve yağı getirmişti.Zengin bir kimse olan Temimi Dari akşam olunca kandilleri yaktırdı.Hz.Peygamber Mescid'e gelipte onu aydınlanmış görünce ,bunun kim tarafından yapıldığını sordu."Ya Rasullallah,Temim-i Dari yaptı"dediler.Hz.Peygamber:"Sen İslâm'ı ve Mescid'i aydınlattın.Allah da seni Dünya ve Âhıret nurlandırsın."diye duada bulundular.⁽¹⁰¹⁾

Mescid'in kandillerini Temim'in kölesi Feth yakmıştı. Rasulullah ona adını sormuş, Q"Feth" deyince,Hz.Peygamber,

99)Buhari.Salat.62

100)Futuh.s.12-13

101)İbnu Esir.Üsdu'l-Gabe.C.II.s.328,İbnu Hacer.el-İsabe. C.II.s.17,Vefa.C.I.s.426

bundan sonra senin adın "serraç"(aydınlatan)tır buyurdular.⁽¹⁰²⁾

Bir rivayete göre Hz.Peygamber Temim'in bu hizmetinden çok memnun olmuş ve "Eğer bir kızım olsaydı seninle evlendirirdim." demiştir.⁽¹⁰³⁾

Hız.Peygamber Mescid-i Aksa için de,"Oraya gidip namaz kılın,eğer gidemezseniz kandilleri için yağ gönderin." buyurmuşlardır.⁽¹⁰⁴⁾

MESCİD'İN TEMİZLİĞİ

Allah Taalâ ilk münümüne açık mescid olan Mescid-i Haram'ın temizliğini İbrahim ve İsmail a.s'den istemiş ve" Evimi tavaf edenler, ibadet için orada kalanlar,ruku' ve secde edenler için iyice temizleyin" diye emretmiştir.⁽¹⁰⁵⁾ Ayrıca müşriklerin pis olmaları nedeniyle Kâ'be'ye yaklaşmamaları istenmiştir.⁽¹⁰⁶⁾ Kur'an bize ayrıca,İmranın Karısının doğacak çocuğunu Mescid-i Aksa'nın temizliği için adadığını anlatır.⁽¹⁰⁷⁾

Hız.Peygamber mescidlerin mahalle içine yapılmasını,temiz tutulmasını ve güzel kokularla kokulanmasını istemiştir.⁽¹⁰⁸⁾ İslâm Dini'nin temizliğe ne kadar önem verdiği bilinmektedir. Yeni müslüman olmuş ve değişik yörelerden gelmiş insanlara temizlik prensiplerini anlatmak kolay olmamıştır.Mescidin zemininin toprak olması dolayısı ile Peygamber a.s,onlara bu konularda sık sık ikazlarda bulunmuştur. Mescide tükürülmemesi

102)Üsdü'lGabe C.II.s.328.37

103)Kettani.Teratib.C.I.s.84

104)Ebu Davud.Salat.14

105)Bakara.125,Hac.26

106)Tevbe.28

107)Âli İmran.35

108)Ebu Davud.Salat.13

ve bevledilmemesi için bir çok hadisin olması yeterince eğitim görmemiş ,yeni dinin temizlik kurallarını bilmiyen bedevilerin bunları yaptıklarını göstermektedir.Hz.Peygamber gördüğü pislikleri çıkarıncaya kadar uğraşır.(109) Hadislerinde:"Namaz kıldığınız musallanızı temiz tuttuğunuz müddetçe melekler size dua eder."buyurur.(110)

H.z.Peygamberin devrinde Mescid'i süpüren bir kadıncağız vardı.Geceleyin vefat etti. de defnettiler.Rasulullah'ı rahatsız etmek istememişlerdi.Sabahleyin Rasulallah onu sorunca vefat ettiğini söylediler.Bunun üzerine O:"Bana vefatını haber vermeli değilmiydiniz." buyurdular ve kabrini sorarak kabri başında cenaze namazı kıldılar.(111) Rasulallah namazla kabrinin aydınlanacağını belirtip: "O'nu Cennet'te Mescid'in kırıntılarını süpürürken gördüm buyurmuşlardır.

Haşim oğullarının azadlı kölesi Abbas bir gün Peygamberin Mescid'in kible tarafında gördüğü bir tükürüğü kazıyıp giderdikten sonra yerine zaferan yaydığını gördüğünü ifade etmiştir.(112)

H.z.Ömer zamanında Mescid'de güzel kokan bitkiler yakılmak suretiyle tütsülendiği rivayet edilir.Hz.Ömer mimberdeiken daha önce Kâ'be'de aynı işi yapmış olan Abdullal Mescid'i tütsülemiştir.(113)

109)Buhari.Salat 34

110)Buhari.Salat 61

111)Buhari.Salat 72 Konuyla ilgili rivayetler hakkında bk.Tecrid.C.II.s.400, Teratib.C.I.s.87

112)Üsdü'l-Gâbe C.III.s.170

113)Teratib C.I.s.86

İLK MİNBER

"Minber" yüksek olmak,yüksek yapmak anlamında olan (مَبْرَ) kökünden gelmektedir.İlk minberin yedinci hicrî yılda yapıldığı söylenir.⁽¹¹⁴⁾

Mescid-i Nebi'ye ilk minber yapılmasıyla ilgili olarak Buhari'nin Sahihinde şöyle bir rivayet vardır:Sehl b.Sa'd'a minberin neden yapılmış olduğu sorulduğunda şunları söylemiştir:"İnsanlar içinde bunu benden daha iyi bilen kalmadı.Minber,Gâbe'nin "esl" ağacındandır.Onu Rasulullah için falan kadının kölesi filân yapmıştı.Yapılıp yerine konduğu zaman Rasulullah üzerine çıkıp ve kibleye karşı durup tekbir aldı. Halk da arkasından durdular..."Sehl devam etmektedir. Bu rivayetten ilk minberin,Şam tarafına doğru Medine'den dokuz mil-lik mesafede bulunan ve ağaçlık bir yer olan Gâbe'nin "esl" ağacından yapılmış olduğunu anlıyoruz. Bodur olanlarına "tarfa" da denilen bu ağacın irilerine Türkçe'de "İlgın" denilir. Çok sert bir ağaçtır.⁽¹¹⁵⁾

Hz.Peygamber minber yapılmadan önce bir hurma kütüğüne dayanarak hutbesini okuyordu.Yeni minber yapıldığında bu kütüğün gebe develerin iniltisine berzer sesler çıkardığı rivayet olunur. Cabir r.a.'in anlattığına göre bu,Hz.Peygamber'in elini üzerine koyup,okşamasına kadar sürdü.⁽¹¹⁶⁾

Bu hurma kütüğü Peygamber a.a.s.'in emri ile yerinden alınıp,minberin altına gömülmüştür.Mescidi yıktıklarında Ubey b. Ka'b r.a. onu yanına alıp saklamış çürüyüp toprak

114) bk.İ.A.C.VIII. s.31,32,335,336

115) Tecrid.C.II.s.324 , Hadis için bk.Buhari.Cuma.26

116)Bu hadise (مَبْرَ) hadisi denilmektedir.Bazı hadis alimleri mütevâtirdir demişlerdir.(bk.Tecrid.C.III.s.75)

oluncaya kadar onunla kalmıştır.⁽¹¹⁷⁾ Çatıya konulduğu da rivayet edilir.⁽¹¹⁸⁾

Minberin ilk yapımı konusunda İbnu Sa'd'ın Tabakat-ı kübrasında çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan bir kaç şunlardır:

"Hz. Peygamber hurma kütüğüne dayanarak ayakta hitab ediyordu. Ayakta durmanın artık kendisine zor geldiğini ifade edince, Temim-i Dâri kendisine: "Şam'da gördüğüm gibi sana bir minber yapayım mı?" dedi. Peygamber a.s müslümanlarla istişare etti. Onlar minber edinmesi görüşünde olduklarını beyan ettiler. Amcası Abbas, "Benim Kilâb adında bir kölem var .O insanların en iyi iş göreni." dedi. Hz. Peygamber öyleyse ona söyle de (bir minber) yapsın." buyurdular. Abbas da onu Mesle ağacı kesimi için Gâbe'ye gönderdi. Sonra 6, iki basamak ve bir oturacak yer yaptı."⁽¹¹⁹⁾

Bir rivayette, Sehl r.a., Medine'de bir marangoz olduğunu ve onun kendisiyle gidip minber için ağaç kesdiklerini ifade etmektedir.⁽¹²⁰⁾

İbnu Sa'd'ın bir rivayeti de da önce zikrettiğim Buharideki rivayetin aynıdır. Peygamber a.s. hadiste geçen kadına: "Marangoz kölene söyle de üzerinde insanlara konuşmam için bir ağaç(minber)yapsın" demiş ,o da kölesine yaptırmıştır.⁽¹²¹⁾

117)İbnu Sa'd.Tabakat.C.II.s.17

118)A.g.e. s.16

119)Hz.Peygamberin(ان القيام قد شق على) "Ayakta durmak bana zor geldi" dediği rivayet olunmuştur. Rasulullah 55 yaşını geçmişti. Ancak minber edindikten sonra da ayakta konuşmaya devam etmiştir.(bk.Buhari.Cumâ)

120)İbnuSa'd.C.II.s.16

121)A.g.e. s.17

Görüldüğü gibi bu konuda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden anladığımıza göre minber yapımında Hz. Peygamber ahabın ileri gelenleri ile iştişare etmiştir. Minber yapımı söz konusu olunca, bir kaç kişi konuyla ilgilenmiştir. İlk minberi yapan kişi konusunda da değişik isimler nakledilmektedir. Bunlar, Meymun, Bâkul veya Bâkun, Temimu'd-Dâri, İbrahimu'n-Neccar, Kabîsa, Kilâb bunlardandır. Bunların hepsinin minber yapımında bulunmaları da muhtemeldir. (122)

İlk minber uzun zaman yerinde kalmıştır. Muaviye Halife olduğu zaman Medine'de vali olan Mervan'a mektub yazarak minberi istemişti. O gün güneş tutuldu, ortalık kararıp gündüz vakti yıldızlar göründü. Mervan niyetini gizleyerek "Halife benden minberi yükseltmemi istemiş" diyerek, bir marangoz çağırıp mevcut üç basamağın alt tarafına üç basamak daha ilave edip yerine koydurdu. Bunu da gûya cemaatin çoğalmasından dolayı yapmış oldu. Bu haliyle 654 senesi yangınına kadar devam etti. (123)

Mescid-i Nebî'den sonra, ikinci minber Amr b. As Gami için yapılmıştı. Afrika kabile başkanlarından biri tarafından hediye edilen bu süslü Minberi Ömer r.a. haber alınca mektup yazarak, onu kaldırmasını ve halkın huzurunda ayakta durarak hitap etmesini emretmişti. (124)

122)Teratib.C.I.s.67

123)Tecrid.C.III.s.75, Teratib.C.I.s.67

124)İbnu Haldun.Mukaddime s.477

MIHRAB

H.z. Peygamber zamanında mihrab yoktu. Rasulullah namaz kılariken önüne "sütne" denile bir değnek veya mızrak dikerdi. Bu sadece namaz kıldığı yeri sınırlamak içindi. çizgi çizdiği de olurdu. Kible tahvili sırasında sadece döndüğünü biliyoruz. Mescid yapılırken de mihrab edinildiğine dair bir rivayet mevcut değildir.⁽¹²⁵⁾

Mihrab kelimesi Kur'an'da biri çoğul olmak üzere beş yerde geçmektedir. Bunlar : Âli İmran. 37, 39, Meryem 11, Sad 21 ve çoğul olarak da Sebe 13 ayetleridir. Kur'an'da oda , mescid veya mescidin bir köşesi ve kale anlamlarında kullanılmıştır. (فنادته اللائكة وهو قائم يصلي في المحراب) "0, mihrabta durup namaz kılariken melekler ona nida etti."⁽¹²⁶⁾ ayetinde "mihrab"ın ibadet edilen yer, Mescid, veya Mescid-i Aksa'nın bir odası olduğu anlaşılmaktadır. Bundan anladığımıza göre ilk camilerde mihrap olmamakla beraber müslümanlar bu kelimeye yabancı değillerdi.

Bilindiği gibi mihrab, ön taraftan bir saflık yer kazanmak ihtiyacından doğmuştur.

MINARE

H.z. Peygamber s.a.s zamanında minare de yoktu. Velid zamanından itibaren minareler yapılmaya başlanmıştır.

İbnu Hişam'ın rivayetine göre, Bilâl zaman zaman Benu Neccardan bir kadının, Mescide yakın ve yüksekçe olan evinin damında ezan okurdu.⁽¹²⁷⁾ Minare, burda olduğu gibi , geniş bir çevreye ezanın duyulması için yapılmıştır.

125) İ. A. C. VIII. s. 31 (J. Pedersen. Mescid md.) ayrıca bk. s. 294-304 (Oktay Aslanapa. Mihrab md.)

126) Âli İmran 39

127) İbnu Hişam. Sire. C. II. s. 156

MESCİDİN GÖREVLİLERİ

Asr-ı Saadet'te her hangi bir yere muallim olarak gönderilen kişi ,aynı zamanda onların imamlığını da yapmıştır.Vilayetlere tayin edile valiler ise merkez camiinde namaz kıldırarak zorunda idiler.

Mescid-i Nebi'de Rasulullah seferlerde olduğu zamanlarda ve hastalandıklarında yerlerine vekil bırakmışlardır.Bilindiği üzere hastalandıklarında,Hız.Ebu Bekiri vekil olarak tayin etmişler ve namazı kıldırmasını istemişlerdi. Seferde olduklarında ise Abdullah ibnu Umme Mektum imamlık görevini yürütmüştür.

Müezzinlik görevini ise Medine'de ezan okunmaya başlanmasından itibaren Bilâl b.Rebah'a vermişlerdi.(128) Abdu'l Aziz b.Esam da,Bilâl ile birlikte müezzinlik yapardı.(129) Hız.Peygamber vefat edince Bilâl müezzinlik görevinden ayrıldı.Hız.Ömer Kûba Mescidi müezzini Sa'd b.Aiz el-Karaz'ı Mescid'e müezzin tayin etti.Sa'd vefatına kadar bu görevi yaptı.Vefatından sonra da çocukları bu görevi devam ettirdiler.(130)

Abdullah İbn-u Umme Mektum da Mescidde müezzinlik yapanlardandı.Ramazanlarda Bilâl'le birlikte müezzinlik yaptıkları zaman O'nun ama olması dolayısıyla bilhassa sabah namazlarında vaktin geldiği kendisine ihtar edilirdi.(131)

Mescid-i Haram'da ise müezzinlik görevini Ebu Mahzûre yapmaktaydı.Ziyad b.el-Harisi de müezzinlik talimi yapıp kendi kabilesinde bu görevi yapmıştır.(132)

128) İbnu Hişam.C.II.s.155

129) Üsdül Gâbe.C.III.s.328

130) İbnu Abdi'l-Ber.el-İstiab.C.II.s.51 (İsabe ile basım)

131) Buhari.Ezan.11

132) Tecrid .C.III.s.71

FETHEDİLEN YERLERDE MESCİD

İslam dini çok kısa bir zamanda geniş bir alana yayılmıştır. Daha Hz. Peygamber hayatta iken Tebuk seferiyle zamanın büyük imparatorluğu Bizans'a kafa tutulmuş, dört halife devrinde ise Suriye, Irak, İran, Mısır, Kuzey Afrika fethedilmiş, İslâm orduları Atlas Okyanusundan, Hint Okyanusuna, İstanbul'a kadar uzanmışlardı.

Fethedilen yerlerde, fethediliş şekline göre ya bir kısım mabetler Camiye tahvil ediliyor, veya mabetlerine dokunulmuyor ve yeni mescidler inşa ediliyordu. Mesela: Şurahbil b. Hase-ne günlerce Taberiyeyi kuşatmış, sonra-ahalisinin fertleri, çocukları, malları, kiliseleri ve evleri masun olmak üzere -şehri teslim almıştı. Ancak çekip gittikleri zaman boş bırakacakları evleri ile, cami bina etmek için gereken bir arazi parçası bu şartların dışında bırakılmıştı (133)

Hicri 14.yında fethedilen Şam'ın elde edilişi kısmen barış kısmında kılıç zoruyla olmuştu. Doğu kısmı kılıç zoruyla fethedildiği için oradaki kiliseler camiye tahvil edilmişti. Şehrin en büyük kilisesi ve Hıristiyanlıktan öncede bir Roma mabeti olan Yuhanna Kilisesinin de bir kısmı camiye tahvil edilmiş bir kısmı onlara bırakılmıştı. Kendileri kilisenin kalan kısmının camiye dahil edilmesi için zorlanmamışlardı. Daha sonra kalan kısmın camiye katılması için çok fazla paralar teklif edilmiş, fakat onlar rıza göstermemişlerdir. (134)

Velid kilisenin kalan kısmını vermezlerse zorla yıkacağını söylemişti. Onlar da "Ey Mü'minlerin emiri kilise yıkan mecnun olur" dediler. Bu sözlere canı sıkılan Velid, kilisenin

133) Futuh. s. 122

134) A. g. e.

damına çıkıp kendi elleriyle yıkmaya başladı.Devrinde büyük imar işleri gerçekleştirilen Velid bu binanın yarı kilise yarı cami halinden hoşlanmamıştı.Kilisenin kalan kısmını da camiye dahil etti.Ömer b.Abdulaziz halife olunca Hıristiyanlar ona şikayette bulundular.Halife kilisenin camiye katılan kısmının iadesi için valisine mektup yazdı.Şam halkı Omer b. Abdulaziz'in bu davranışından hoşlanmadılar. Daha sonra Şam'ın doğu kısmındaki daha önce Camiye tahvil edilmiş bütün kiliseler geri verilmek suretiyle Yuhanna kilisesinin kalan kısmı camiye dahil edildi .Bilindiği gibi onlara verilen bu kiliseler kılıç zoruyla elde edilmişti.⁽¹³⁵⁾ Bu gün Şam Mescidi diye anılan bu mescid daha önce bir Hıristiyan mabedi olması dolayısıyla apsit çıkıntısı doğuya doğru olup,mihrab güney duvarının ortasına oyulmuştur.

Şam'da on dört kilise Hıristiyanlara bırakılmıştı.⁽¹³⁶⁾

Anlatılan olay bize fethedilen yerlerde yaşayan halka karşı İslam'ın tavrı konusunda da bir fikir vermektedir. Kilise ve caminin bitişik olması,müslümanların ve hıristiyanların ibadetlerini yan yana yapmaları dikkate değer hususlardır.Bilindiği gibi Hz.Peygamber s.a.s Necran elçilerinin Mescidinde ibadet etmelerine izin vermiş onlar da doğuya yönelerek ibadet etmişlerdi.⁽¹³⁷⁾

Kısmen mescide tahvil edilen kiliselere başka bir misal de Hims Yuhanna Kilisesi'dir.Şam fethinden sonra düşmanı takip eden İslâm ordusu Ba'lebek halkına eman verip Hims'a kadar geldiler.Herakliyüs buradan kaçınca Hims ahalisi el hareketleriyle müslümanlardan eman dilediler. Onlar da kendi-

135)A.g.e s.132

136)el-Bidaye C.VII.21.s.

137)İbnu Hişam.Sire.C.II.s.224

mal ve mülklerine, şehrin surlarına dokunmamak şartıyla barış yaptılar.Ebu Ubeyde, mescid olmak üzere Yuhanna kilisesinin dörtte birini şartların dışında bıraktı.⁽¹³⁸⁾ Halep halkı da eman dilemiş yukarıda zikredilen şartlarla kendileriyle barış yapılmış, ancak mescid inşası için bir arazi parçası anlaşma şartlarının dışında bırakılmıştı.⁽¹³⁹⁾

Görüldüğü gibi fethedilen yerlerde yapılan camilerin bir kısmı eski mabedlerin tahvil edilmesi suretiyle olmakla beraber, barış yoluyla elde edilen yerlerde belli bir miktar arazi mescid yapımı için şartların dışında bırakılmıştır. Bu yerli halktan müslüman olanlar ve oraya yerleştirilecek müslümanlar içindi. Çok yerde yeni mescidler inşa edilmiş, diğer din mensublarının mabedlerine dokunulmamıştır. Ebu Ubeyde Lazkiye'yi fethedince, onların kiliselerine dokunmamış kendisi bir mescid yaptırmıştır.⁽¹⁴⁰⁾ el-Camiu'l-atik da denilen Mısır'daki Amr b.As Camii bunlardandır.⁽¹⁴¹⁾ El-Cezire nin Rakka ve Ruha mescidleri de bu şekilde yapılmıştır.⁽¹⁴²⁾ Müslümanların çoğalmasıyla daha sonraları bu mescidlerin sayısı artmıştır.⁽¹⁴³⁾ Hz.Osman devrinde Muaviye Şam valisi

138)A.g.e. s.137

139)Bazı ravilir evlerin ve kiliselerin yarı yarıya bölüşülmesi suretiyle anlaşma yapıldığını söylerler(bk.A.g.e. s.153)Bu takdirde kısmen savaş olmuş demektir.

140)A.g.e. s.139

141)Bu cami ile ilgili bilgiler için bk.Makrizî.Hıtat.C.II. s.244

142)Bunları Said b.Amr yaptırmıştır(Futuh.s.186)

143)Mısır'da daha sonraları kurulan mescidler için bk.Hıtat.C.II.s.244-452

iken denizlere açılma konusunda izin istemiş,Hz.Osman da kendisine;sahillerin güvenliğinin arttırılması,ordunun yerleştirilmesi,yerleşen askerlere toprak verilmesi,ahalisi tarafından terk edilen evlere onların iskanı konusunda emir vermiş,ayrıca yeni mescidler inşa edilmesini,hilâfetinden önce yapılan mescidlerin büyütülmesi ve tamirini emretmişti.(144)

YENİ KURULAN YERLERDE MESCİD

İslâm toprakları genişleyince yeni yerleşim merkezleri de kurulmaya başlanmıştır. Bu yerleşim merkezleri bilhassa Askerî amaçlarla kuruluyordu.

Bu şehirlere örnek olarak Kûfe,Basra,Fustat 'ı verebiliriz.Hz.Ömer devrinde kurulan bu şehirlerden Kûfe ve Basra benzer bir şekilde plânlanmışlardı.Hz.Ömer,Sa'd b.Ebî Vakkas'a mektup yazarak müslümanlar için bir hicret yurdu bir ordugah şehri kurulmasını istemiş ,fakat Medine ile kurulacak şehrin arasında büyük ırmak ve deniz bulunmamasını da emretmişti.Ömer r.a mektubunda "arapların develerin hoşlanacağı yerleri seveceğini"belirtiyordu.Bu bakımdan şehir kurmak için kekik yavşan gibi otların bittiği yerler arandı.Sa'd önce Ambar'a geldi.Şehri burada kurmak istedi.Fakat sineğin çok olması ve askerlerin bundan rahatsızlığı sebebiyle başka bir yere göç edildi.Orası da uygun bulunmayıp nihayet Kûfe'nin kurulduğu yere gelindi.Önce şehrin kurulacağı yer tespit edildi.Etrafını çizerek sınırını belirledi.H.16.yılda kurulan ilk şehir tamamen kargıdandı ve sefere gidilirken sökülüp istiflenirdi. Daha sonra büyük bir yangında hepsi yandı ve Kûfe yeni baştan plânlanıp yapıldı.Ana yollar 40 zira',yan yollar 20 zi-

ra' ve ara sokaklar,7 zira' olarak tespit edilmişti.

Kûfe ve Basra'da ilk yapımı plânlanan binalar mescidlerdir.Kûfe kurulurken, ok atmada mahir güçlü bir adam şehrin kurulacağı yerin ortasına durup dört tarafa ok attı.Binalar okların düştüğü yerlerin arka tarafına bina edilmiş ortası mescid inşası için ayrıldı.Gelişi güzel bina yapını önlemek için mescidin giriş kısmının dışındaki duvarların arka kısımlarına hendekler kazılmıştı.Kûfe Mescidi'nin önüne Hire'de Kisra devrinden kalma binaların mermer sütunlarına dayanan gölgelikler yapılmıştı.⁽¹⁴⁵⁾ Kûfe Mescidi'nin Hire'deki sarayların enkazından yapılmış olduğu, bu enkazın değerinin ahalisinin ödeyecekleri kafa vergisine hesap edildiği rivayet edilir.⁽¹⁴⁶⁾ Vali Sa'd içinde bir ev yapıldı.Mescidin hizasında Kûfe Sarayı diye bilinir.Ruzbe adında biri Hire harabelerinin tuğlalarıyla bina etmiştir.Çarşılarını da mescidler gibi düşünmüşler,mescide ilk gelenin ön saflarda oturması gibi çarşıya ilk gelen o gün orda akşama kadar satış yapmaya hak kazanıyordu.⁽¹⁴⁷⁾

Kûfe ve Basra mescidleri Ziyad zamanında yeni baştan bina edilmiş,tuğla ve kireçle muhkemleştirilmiştir.Ziyad aynı zamanda bu mescidleri bir ölçüde taşlarla da döşetti.Çünkü namazda elleri tozlanan ahali namazdan sonra ellerini çırpıyorlardı.Ziyad zamanla halkın bunun sünnet olduğunu sanacaklarından korkmuş,aynı ölçüde taşlar toplattırarak zeminine döşetmişti.Taş toplanırken veya caminin sütunları için

145)Futun s.285-294

146)A.g.e.

147)İbnu'l-Esir.əl-Kâmil fi't-tarih C.II.s.369

taş keserken bir hazineye raslamışlar ve "bu emirlik taş toplarken bile ne güzel demişlerdi.⁽¹⁴⁸⁾

Daha sonra Kûfe ve Basrada yeni mescidler inşa edilmiştir. Bunlardan Basra'da: el-Hamire⁽¹⁴⁹⁾, Mescid-i Benî Ibad, Mescid-i Asım'ı⁽¹⁵⁰⁾, Kûfe'de: Mescid-i Simak⁽¹⁵¹⁾, Mescid-i Benî Cezime, Mescid-i Anz⁽¹⁵²⁾, Mescid-i Benî Behdele,⁽¹⁵³⁾ Mescid-i Benî Aps⁽¹⁵⁴⁾ sayılabilir. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere bu mescidler genellikle buldukları kabileye göre ad almışlardır.

Kûfe ve Basra şehirlerinin kuruluşunda mescidlerin yerlerinin ilk plânda tespit edilmesi ,daha sonra evlerin,sokak ve caddelerin plânlanması onların şehir plânlamacılığındaki önemini göstermektedir.Mescidler genellikle halkın toplanacağı yerler olması dolayısıyla merkezde inşa edilmiştir.Hz. Peygamber s.a.s'in emirleri de bu doğrultuda idi.⁽¹⁵⁵⁾ Kûfe ve Basra mescidleri 40 000 kişiyi alabilecek büyüklükte in edilmişlerdir.

Yeni kurulan şehirlerden biri de Mısırda eski bir hara benin bulunduğu yerde kurulan Fustat'dır.H.21.yılda İskenderiye fethedildikten sonra kurulan bu şehre Amr b.As kendi adıyla anılan büyük camii yaptırmıştır.Amr'ın sancağını

148)Futuh.s.285

149)Dışarıdan gelenler eşeklerini bu mescidin yakınında bağladıkları için bu adla anılmıştır.

150)Futuh.s.354,360

151)A.g.e. s.292

152)A.g.e. s.293

153)A.g.e. s.294

154)A.g.e. s.287

155)Tirmizi.Sünen.Cuma .64

diktiği bir bahçede kurulan bu mescidin uzunluğu 50, genişliği 30 zira' idi. Kiblesini seksen kadar sahabe tesbit etmeye çalışmış olmasına rağmen doğuya doğru meyilli olmuş ve sonradan düzeltilmiştir. Basit bir avlusu olan bu mescidin tavanlı olduğu rivayet edilir. Caminin doğu tarafına kumandan evi yapılmıştı ve aradan bir yol geçmekteydi. (156)

Daha önce de anlatıldığı gibi Ordugah Şehirleri Hz. Ömer'in emirleriyle kurulmuştur. O yeni yerler fethedilmeye başlayınca Ebu Musa'l-Eşarî'ye ki O Basrada idi cemaat için büyük bir mescid edinilmesini ve kabileler için de ayrı mescidler kurmasını emretti. Cuma günü herkesin büyük camide toplanmasını istedi. Aynı şekilde Kûfa'de bulunan Sa'd b. Ebî Vakkasa ve Mısır'da bulunan Amr b. As'a mektuplar gönderdi. Şam orduları komutanına da karyelere dağılmamalarını, Medayin tarafına inerek her şehirde bir mescid kurup, kabileler için ayrı mescidler inşa edilmemesini emretti. (157)

Yeni kurulan mescidler Mescid-i Nebî örnek alınarak kare plâna göre yapılmış, tavanı fazla yükseltmeden çok direkler üzerine oturtulmuşlardır. (158)

156) Makrizi. Hıtat. C. II. s. 246-247

157) A. g. e aynı yer

158) I. A. C. IIX. s. 6 (J. Pedersen)

MESCİDİN KUDSİYETİ

H.z. Peygamber : "Yer yüzü bana mescid ve temiz kılındı." buyurmaktadır. (159) Bunu diğer peygamberlere verilmeyen beş şey arasında saymıştır. Hadis yer yüzünün her parçasında namazın cevazına delildir. (160) İbadetin mescid dışında yapılabilmesi onun taşıyla toprağıyla kudsî bir anlam taşımadığını gösterir. Nitekim Rasulullah'ın ilk bina ettiği Kûba Mescidinin yeri Lebbe adında birine aitti. ve oraya hayvan bağlardı. Hatta Dırar Mescidini kuranlar "Lebbe'nin eşeklerini bağladığı yere mi secde edeceğiz" demişlerdi. Mescid-i Nebinin yeri ise bir hurma kurutma yeri olup, müşrik kabirlerinin bulunduğu bir yerdi. (161) Ka'be'nin taşı Hz. İbrahim'den ve Hz. Peygamberden sonra bir çok defa değiştirilmiştir. Bu mücerret olarak taşının bir kudsiyet taşımadığını gösterir. Nitekim Hz. Ömer'in Haceru'l-esved'i öperken "Ey taş biliyorum ki sen bir taştan başka birşey değilsin. Ne zarar verebilirsin ne fayda. Allahın Rasulü öperken görmeseydim seni asla öpmezdim "dediği rivayet olunur. (162) Bunlardan şunu anlıyoruzki asıl gaye oralarda Allahın zikredilmesi ve geçmiş peygamberlerin hatırlanıp bir nevi onlarla beraber olunmasıdır. Hz. Peygamber bir sözlerinde ancak üç mescide ibadet kasdıyla yolculuk yapılabileceğini, bunların da Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksa olduğunu ifade etmişlerdir. (163) Çünkü bu üç mescid Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin hatıraları ile doludur. Onları ziyaret duygusal olarak

159)Buhari. Teyemmüm.1, Salat.56, Müslim. Mesacid.3,4,5

160)Aynî. Umdetu'l-kârî. C. IV. s.6

161)Futuhu'l-buldan s.10,11,12

162)Müslim, Hac.250

163)Buhari. Mescid-i Mekke 1-6, Muvatta. Cum'a 16

onlarla beraber olduğunu hissettirir.Haccın menasikini incelediğimizde bunu açıkça görürüz.Hz.Peygamberin "Ölümünden sonra beni ziyaret eden,sağlığında ziyaret etmiş gibidir." (164) sözleri bunun ifadesidir. "Kabrimle,minberim arası Cennet bahçelerinden bir bahçedir ve mimberim havzım üzerindedir." (165) sözleri de öyledir.

Bütün mescidlerde müslümandan belirli kurallara uyması istenmiştir.Soğan sarımsak yiyen kimse mescide gelmeyecektir. (166) Mescide ok gibi silahlarla gelenler ,insanlara zarar vermesin diye silahlarının sivri uçlarını kapatacaklardır (167) Orada yüksek sesle konuşulmıyacak,bağırarak kayıp aranılmıyacaktır.(168) Bunların bir kısmı aslında mescid dışında da yapılması hoş karşılanılmıyan şeylerdir.Fakat mescide hassaten istenmiştir.Çünkü ibadet edenlerin ,huşu'unu yok edecek,huzurunu bozacak davranışlardır.İbadetin kabulünde huşunun önemi bellidir.Kur'an'da : "Inananlar felâha ermişlerdir.Onlar namazlarını huşu ile kılarlar." (169) buyrulurken önemi belirtilmiştir.Cibril Hadisinde Hz.Peygamber "ihsan"ı tanımlarken "Allah'ı görür gibi ibadet etmendir.Her ne kadar sen onu görmüyorsan da,O seni görmektedir." demişlerdir.(170)

Mescidler Allah'ın adının anıldığı,O'na kulluk edildiği bir yer olarak hürmet edilmesi gereken yerlerdir.

164)Tecrid 6.IV.s.176

165)Buhari.Fedail-i Medine.12

166)İbnu Mace.İkame.58,Müslim.Mesacid 68

167)Buhari.Salat 67

168)Buhari.Salat 23

169)Mü'minûn.1-2

170)Buhari.İman37,Müslim.İman 57,Tirmizi.İman.4

Aslın da asıl mescid inanan kişinin kalbi olarak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Allah c.c şöyle buyurur: "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde ışık bulunan bir lâmba gibidir. O ışık bir cam mahfaza içindedir. Cam da sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ışık güneşin doğusunda da, batısında da gölgelenmiyen mübarek bir zeytin ağacınının yağından yakılır. O'nun yağı, kendisine bir ateş dokunmasa bile hemen ışık verir. Bu ışık nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna kavuşturur. Allah inananlara işte böyle misaller verir. Allah her şeyi bilir. Bu ışık bir takım evlerdedir ki Allah o evlerin yücelmesine ve içlerinde isminin okunmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam Onu zikrederler. Onlar bir takım kimselerdir ki, ne ticaret, ne alış veriş onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymaz." (171) Ayette geçen (نُورٌ عَلَى نُورٍ) "nur üzeri nur" lafzını Ibnu Abbas, "mü'minin imanı ve ameli" şeklinde tefsir etmiştir. (فِي بُيُوتٍ أُذُنُ اللَّهِ) lafzındaki (بُيُوتٍ) "evler" kelimesi ise Allah'ın bina ve imarını, temiz tutulmasını istediği mescidler olarak tefsir edilmiştir. (172) Allah'ın verdiği bu örnekleri Ibnu Kesir şöyle izah etmiştir: "Mü'minin ilim ve hidayet dolu kalbi saf bir yağın aydınlattığı, berrak bir camın içindeki kandile benzetilmiştir. Onun yeri de Allaha en sevimli yerler olan mescidlerdir." (173) Kâ'bu'l Ahbarın bildirdiğine göre Tevratta şöyle yazılıdır: (Allah buyururki) Yer yüzündeki evlerim mescidlerimdir. Kim güzel bir

171) Nur. 35-37

172) Ibnu Kesir. Tefsir. C.V.s. 103

173) A.g.e s. 105

abdest alır ve beni ziyaret ederse ona ikram ederim!"⁽¹⁷⁴⁾ Hz. Peygamberin kıyametin sıkıntısını çekmiyeceklerini söylediği yedi sınıf insandan biri de "kalbi mescidlere bağlı olan kişi"dir.

Hz.Peygamber,"Mescidleri süslü bir şekilde yapmakla emrolunmadım"⁽¹⁷⁵⁾ buyurmakta ve mescidlerin sade yapılmasını istemektedir. Onun bu isteği namazda huşu ile de ilgilidir. Mescid her haliyle insana huzur vermelidir.Temizliği,sadeliği,sükûnu ile...Hz.Peygamber mescidlerin mahalle içinde yapılmasını,temiz tutulmasını ve kokulanmasını istemiştir.⁽¹⁷⁶⁾ Kendisinin güzel kokuyu ne kadar çok sevdiği bilinir. Allah c.c Kur'an'da (يا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ)"Ey Adem:ğogulları her mescidde zinetlerinizi takının."⁽¹⁷⁷⁾ buyurmaktadır."zinet"ten maksat "edep"tir.Çünkü bu ayet Ka'be'yi çıplak olarak tavaf edenler hakkında nazil olmuştur.⁽¹⁷⁸⁾ Ayetin manası bütün mescidleri kapsamaktadır.Mânâ umumileştirilerek her mescide saygı istenmiştir.Hz.Peygamber çocukları çok sevmesine rağmen temizliğe yeterince riayet edememeleri endişesi ile küçük çocukların mescidden uzak tutulmasını istemiştir.⁽¹⁷⁹⁾ Hz.Ömer mescidde sesli bir şekilde konuşan kişiyi çağırtmış : "Nerede olduğunu biliyormusun?" demişti.Bir defasında da iki kişi sesli olarak

174)İbnu Kesir.Tefsir C.V.s.105

175)EbuDavud.Salat 12

176)İbnu Mace.Mesacid.9

177)Araf.31

178)İbnu Kesir.C.III.s.160

179)İbnu Mace.Mesacid 5 (Hz.Peygamberin torununu omuzuna alarak mescidde namaz kıldığı da rivayet edilir bk.Neseî.Mesacid 20,Müslim.Mesacid 41)

konusurken görmüş, onları çağırıp, nereli olduklarını sor-
muştı. Onlar Tâif'den olduklarını söyleyince, "Eğer siz iki-
niz bu şehrin halkından olsaydınız Allah'ın Peygamberinin
Mescidi'nde sesinizi yükselttiğiniz için muhakkak canınızı
yakardım" demişti.⁽¹⁸⁰⁾ Halife iken , Mescid'i teftiş eder, yat-
sıdan sonra orada kimse bırakmazdı.⁽¹⁸¹⁾

H.z. Peygamber mescidlere girerken sağ ayağı ile girer
ve (اعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم ولسطانه القديم من الشيطان الرجيم)
diye dua ederdi. Müslimin bir rivayetinde ise girerken ,
(اللهم افتح ابواب رحمتك) diye dua ettiği, çıkarken ise (اللهم
denilmesini istediği rivayet edilmiştir.⁽¹⁸²⁾ Nese-
î'nin rivayet ettiğine göre: (اللهم اعصني من الشيطان الرجيم)
denilmesini istemiştir.⁽¹⁸³⁾ Mescide girildiğinde iki rekat "Ta-
hiyyatu'l-mescid" namazı kılınması Rasulullah'ın sünnetidir.⁽¹⁸⁴⁾

Mescide gösterilen bu ta'zim ve hürmet orada Allah'ın
adının anılması ve zikredilmesidir. H.z. Peygamber bir hadisle-
rinde Allah'a en sevimli yerlerin mescidler olduğunu en O'na
en sevimsiz yerlerin ise çarşı ve pazarlar olduğunu belirt-
mişlerdir. Bunların sebebi ise, mescidlerde Allah'ın adının
anılması, çarşı ve pazarlarda ise çok yalan söylenmesine bağ-
lanmıştır.⁽¹⁸⁵⁾ Kur'an'da, namazın kötülüklerden alıkoyacağı
belirtilerek, Allah'ı zikrin en büyük ibadet olduğu belirti-
lir.⁽¹⁸⁶⁾ Buna mâni olansa en zalim olarak vasıflandırılır.⁽¹⁸⁷⁾

180) Buhari. Salat. 83

181) Ibnu Kesir. Tefsir. C.V. s. 106

182) Aynı yer.

183) Neseî. Mesacid. 37

184) Buhari. Salat. 60, Neseî. Mesacid. 38

185) Ibnu Abdu'l-ber. Camiu'l-Beyani'l-Ilm. s. 305

186) Ankebut. 45

187) Bakara. 114

Mescidlerin en faziletlisi muhakkak ki Mescid-i Haramdır.Hz.Peygamberin ibadet kasdıyla yolculuk yapılacak mescidleri belirten hadisleri bunların fazilet derecelerini de göstermektedir.Bununla ilgili bir hadisleri de şöyledir:"Benim şu mescidimde kılınan namaz,Mescid-i Haram hariç,diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır.⁽¹⁸⁸⁾ Mescidlerin fazilet dereceleri ile ilgili bir çok rivayet vardır. Bunlar bir birine yakın rivayetlerdir.

Kâbe'nin önemi insanlar için kurulmuş ilk ma'bed olmasındadır.Ka'be ve çevresi bir çok peygamberin hatıralarını taşır. Bu nedenle Allah c.c kible olarak orayı seçmiştir. Günün her anında bir noktaya yönelinmek suretiyle "tevhid" sağlanmış olmaktadır.

Hz.Peygamber tarafından içinde ibadet edilmeye teşvik edilen bir mescid de Kûba Mescidi'dir."Takva temeli üzere kurulu mescid"in o olması ihtimali kuvvetlidir.Rasulullah orayı ziyaret edenin umre yapmış sevabı alacağını söylemişlerdir.⁽¹⁸⁹⁾

Mescidlerin asıl kuruluş gayeleri ibadet olmakla beraber devletin tüm idarî sistemlerini bünyesinde bütünleştiren büyük bir müessese idi.Ona hürmetin bir manası da devletin şahsına hürmetti.

188)Neseî.Mesacid.5,8

189)Neseî.Mesacid.10

(PONSITONLARI IIBARI ILE MESCID)

II. BOLDM

İSLÂM'DA CEMAATİN ÖNEMİ

Toplu ibadete İslam Dini büyük değer atfetmiştir.Hz. Peygaber bir çok sözlerinde cemaati teşvik etmiştir.Toplu olarak kılınan namazın yalnız başına kılınan namazdan yirmi beş veya yirmi yedi derece üstün olduğunu belirtmişlerdir.⁽¹⁹⁰⁾ Karanlık gecelerde dahi cemate devam etmeyi emretmiş ve bunu yapanları Ahiret hayatında tam bir aydınlıkla müjdelemiştir.⁽¹⁹¹⁾ Gözleri görmeyenlerin bile cemaata devam etmemelerine izin vermemiş,evinin bir köşesini mescid edinmek isteyen ama bir sahabeye,ezanı duyup duymadığını sormuş ve onun "evet"cevabı üzerine cemaatten geri kalmasına müsaade etmemiştir.⁽¹⁹²⁾ Cemaatin önemine Kur'an şöyle işaret eder:" Namazı dosdoğru kılın,zekatı verin ve ruku' edenlerle beraber siz de ruku' ediniz."⁽¹⁹³⁾ Ayetin bir manası da"iyi işlerinizde beraber olun demektir."⁽¹⁹⁴⁾ Bu husus Kur'an'da başka ayetlerle de emredilmiştir."Mescid-î Haram'a girmenizi engelledikleri için bir topluma beslediğiniz kin,sizi tecavüze sevketmesin.İyilik ve takva üzerine yardımlaşın.Günah ve düşmanlık hususunda yardımlaşmayın..."(Maide.2)ayeti bunlardandır.Namaz kendisi itaatın

190)Buhari.Ezan.31,Salat.87,Muslim.Msacid.42,Ahmet b.Hambel.Musned.C.I.s.382

191)Darimî.Sünen.Salat.48-49,Tirmîzî.Sünen.Salat.51,İbnu Mace.Sünen.Mesacid14 ,İmame.42

192)Nesai.Sünen.İmame.50,Ebu Davud.Salat.46

193)Bakara.43."Ayat-i kerimedeki ruku'dan murad salattır. Zira:ruku' ,salatın erkân-ı mühimmesinden olduğu veçhile,'zıkr-i cüz irade-ikül' kabilinden mecaz olarak salat burada ruku'la tabir olunmuştur." Hulasatu'l-beyan.C.I.s.109

194)İbnu Kesir.Tefsir.C.I.s.147

bir ifadesi olduğu gibi, diğer konularda da itaati öğreten bir ibadettir. Cemaatle namaz kılarken safların düzgün olması istenmiştir. Hz. Peygamber: "Saflarınızı düzgün tutunuz. Muhakkak ki saf düzgünlüğü namazın kemalindedir." buyurur.⁽¹⁹⁵⁾ Başka bir hadislerinde imama uyulurken, ondan önce hareket edilmemesini istemiştir.⁽¹⁹⁶⁾ Çünkü bu bir itaatsizliktir ve münferid hareket etme örneğidir. Gerek safların düzgün olması, gerekse imama uyandan istenilen beraber hareket etme; bir disiplin öğretisidir.

Cemaatin bir önemi de namazda ve tavaf sırasında her bir her seviyeden, her ırktan insanları sınıf farkı gözetmeksizin bir araya getirip kaynaştırmasıdır. Bu bütünleşmeyi sağlayan ve insana içtimâî bir varlık olduğunu hatırlatan çok önemli bir unsurdur.

Hız. Peygamberin cemaate teşvik ettiği sebeplerinden biri de eğitim ve öğretim gayesiyle idi. Cemaate devam eden kimse dikkatle dinlediği ayetlerden dinî emir ve yasakları öğreniyordu. Bu ayetler günlük ticarî hayatı ilgilendiren⁽¹⁹⁷⁾ bir ayet olabileceği gibi, geçmiş peygamberlerin ibret dolu hayat hikayeleri⁽¹⁹⁸⁾ aile ilişkileri⁽¹⁹⁹⁾ ve hatta devletin dış ilişkilerine dair⁽²⁰⁰⁾ olabilir.

195)Buhari.Ezan 75

196)Tecrid.C.II.s.663 Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste böyle bir disiplinsizliğin ancak hayvanlar tarafından yapılabileceğini ima etmiştir(Aynı yer)

197)Mutaffifin.1-3

198)Bakara, Âli İmran, Yusuf, Yunus, İbrahim, Kehf, Sebe ve b.

199)Nisa 128(Aile hayatında sulhun önemine dair)

200)Maide 10(Dost ittihaz edilmeyecekler.)

Cemaatin bir önemi de insan ruhuna yapacağı doyurucu etki ve hatasız ibadet etmiş olmanın vereceği huzurdur. Kur'an "Allahı anmanın kalplere doyum sağlayacağını⁽²⁰¹⁾ bildirmiştir.

Cemaatin en önemli faydalarından biri de ihtiyaç sahiplerinden haberdar olunması, içtimai dayanışmanın bir neticesi olarak sınıflar arası düşmanlıkların giderilmesidir.

A DEVLET-MİLLET KAYNAŞMASI VE MESCİD

Peygamber s.a.s, Mescidini bina ederken evlerini de hemen yanına, bitişigine inşa etmişti. Böylece bir Peygamber ve aynı zamanda bir devlet başkanı olarak halkla iç içe olacaktı. Dört halife de aynı şekilde davranmışlardır. Yeme-içme, giyim ve mesken konusunda halktan farklı olmayı arzu etmemişlerdir. Rasulullah halkın meselelerini mescidde halletmiş, her zaman onların arasında bulunmuştur. Sorularını mimberde veya mescid içinde bir yerde O'na rahatça sorabilmişler, dertlerine çareyi ondan istemişlerdir. Dört Halife bu konuda O'nu izlemişler, Kur'an'a ve Sünnet'e uyma konusunda çok titiz davranmışlardır. Bu konuda kendilerine yapılan ikazları hürmetle dinlemişler, yanlışlarından hemen dönmüşlerdir.⁽²⁰²⁾

"İslâmiyetin mahiyeti icabı din ve siyaset bölünmez bir bütün teşkil etmekte idi. Her iki sahada da aynı şahıs hükümdar ve baş idareci ve aynı bina, yani cami de, siyasî ve dîni faaliyetlerin merkezi idi. Bu vaziyet ifadesini, caminin ordugah merkezlerinde kurulmuş olmasında buluyordu. Hükümdarın makamı ise, Medine'de (keza el-Fustat, Şam, Basra, Kûfe'de) olduğu gibi caminin hemen yanında yapılmış idi."⁽²⁰³⁾ "Daru'l-imate ve 'kasr'ların Basra ve Fustat'da olduğu gibi caminin büyümesi ile camiye dahil olduğunu görüyoruz."⁽²⁰⁴⁾

Halife ve valiler mimbere çıkıp hutbe okumak zorundaydılar. Vazifelerine de hutbe okuyarak başlardı.⁽²⁰⁵⁾

202) Örnek için bk. İbnu Abdilber. Camiu'l-beyani'l Ilm s.174

203) İ.A. C.IIX.s.42

204) A.g.e.H.Reşit hilafeti devrinde, basra valisine "daru'l imare"nin mescidin içine alınmasını emretmiş, vali de bu emri uygulamıştı. (Futuh.358)

205) İ.A.C.IIX.s.43

Idareci ve devleti koparacak unsurlardan daima kaçınılmıştı.Devlet başkanının yaşayış tarzı bakımından halktan farklı bir yönü yoktu.Hz.Peygamberin evinin kapısı kıldan dokunmuş bir çadır parçası idi.Hz.Ömerin hilafeti sırasında Kûfe şehri kurulduktan sonra orada komutan ve vali olan Sa'd b. Ebi Vakkas Daru'l-İmara'nın kapısını ağaçtan işlenmiş süslü bir şekilde yapmıştı.Sarayını da saz ve kamıştan işlenmiş olarak mümtaz bir şekilde inşa etti. Hz.Ömer bunun haberini alınca ,Sa'd'ın bu evini yakmak üzere Ensardan Muhammed b.Mesleme'yi görevlendirdi.Adı geçen kişi Halifenin emri üzerine evi ve işli kapısını yaktı.Sa'd'ı da Kûfe mescidlerinden birine yerleştirdi.Sa'd evi yakıldığında hayır duadan başka bir şey yapmamıştır. (206)

Zikredilen olayda Hz.Ömer'in endişesi halkla idare arasında bir kopukluğun meydana gelmesiydi.Süslü bir kapı veya diğerlerinden farklı bir konak valinin halkla olan bağlarını koparabilir,onun huzuruna gelmekten çekinir bir hale getirebilirdi.Dertlerini ve şikayetlerini rahatça ona iletmezlerdi.Hz.Ömer ve diğer halifeler bu konuda çok titiz davranmışlardı.Vali Sa'd hakkında vaki olan bir şikayeti Ömer r.a ,müfettiş göndererek yerinde inceletmiş,gönderilen müfettişler bütün mescidleri gezerek halktan vali hakkında bilgi almışlardı.(207) Namazı kıldırıdıktan sonra geç çıkar ve halkın sorularını bekler,isteği olanları dinlerdi.Hac mevsiminde her taraftan gelmiş olan halktan valileri hakkında bir şikayetleri olup olmadığını sorardı.Amr b.As-Mısırda vali iken süslü bir

206)Futuhu'l-Buldan.s.286

207)A.g.e. s.287

mimber edinmişti. Ömer r.a bunu duyduğu zaman O'na şöyle bir haber gönderdi:

"Müslümanların boyunlarından yüksek şekilde bir mimber edindiğinin haberi bana ulaştı. Müslümanların önünde ayakta durarak hitap etmen sana kâfi değildir? Eğer sen onu kırmazsan ,ben varıp kırmaya azmettim."(208)

Halifenin endişesi mimberin o zaman saltanatı ifade etmesi yanında, valinin halkın nazarında büyüüp kendisine ulaşamaması idi. Mektupdaki ifadeler bunu açık olarak göstermektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Idare'nin ve halkın iç içe olması isteniyordu. Devlet Başkanı durumunda olan Hz. Peygamber, halifeler ve valiler zaten günde beş defa namaz kılma esnasında mescidde beraberdiler. Bu kaynaşma Cuma ve bayram namazları için mescidde toplanma ve nihayet hac için Mescid-i Haram'da toplanmak suretiyle kademe kademe büyüyerek zirveye ulaşmıştır. Bu kaynaşmada mescidlerin büyük rolü olmuştur. Orada zengin-fakir , kuvvetli-zayıf yan yana getirilmişti. Asrı Saadette mescid; mücerret olarak bir ibadet yeri değil halkın devletle bütünleştiği bir merkezdi.

MESCİDİN İLMÎ VE KÜLTÜREL HİZMETLERİ

Hiç bir din mensuplarını İslam dini kadar öğrenmeye teşvik etmemiştir. "Ümmî" olan Hz. Peygamber s.a.s'e gelen ilk ayetler "oku" diye başlar: "Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. Ki Kalemle (yazı yazmayı) öğreten O'dur. İnsana bilmediğini O öğretti." (209) Görüldüğü gibi bu ilk ayet-i kerimelerde Allah'ın yaratma sıfatı zikredilerek, mahlukat üzerine ve bunlar arasında da insan için en önemlisi olan kendi yaratılışına dikkat çekilerek, bir yazı vasıtası olan kalem-den bahsedilmesi üzerinde düşünülmeğe değer bir husustur. Kur'an bize bilenle bilmeyenin bir olmayacağını (210) ve Allah'dan ancak alim kullarının korkacağını (211) beyan buyurur. İmam Gazali: "شهد الله أنه لا إله إلا هو، والملائكة وأولو العلم" "Allah şahittir ki kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de şahittirler." (212) ayet-i kerimesinde Allah Taala'nın kendisinden sonra melekleri ve ilim sahiplerini sayması O'nun ilme verdiği değeri göstermeye yeter! der. (213) Kur'an bize Seba melikesi Belkıs'ın tahtının "kendisinde kitaptan ilim bulunan bir insan" tarafından ve göz açıp yummadan bir kaç bin kilometreden getirildiğini hikaye ederek, ilimle insanların harikulade şeyleri başarabileceklerini ima eden (214) Böylece insanları araştırmaya sevk eder. İlmin sonradan vakıf olabildiği bazı misaller verdikten sonra, bunların ancak akıllarını

209)Alak.1-5

210)Zümer.9

211)Fatır.46

212)Âli İmran.18

213)İmam Gazali. İhyâ-u Ulumu'd-Din.C.I.s.5

214)Neml.40

çalıştıranlar tarafından anlaşılabilirliğini anlatır. (215)

Hz. Peygamber de bir çok sözlerinde ilmin ve bilgili kişinin değerinden bahsetmiştir. Bunlardan bir kaçı şöyledir: "Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse Allah ona cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler de ilim tahsil eden kimseye ikram için kanatlarını yayarlar. Alime yer ve gökte bulunan her şey istiğfar eder. Sudaki balıklar dahi... Alimin (bilgisizce) ibadet edene üstünlüğü, Ayın on dördünde diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Muhakkak alimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler ise ne bir dinar ne bir dirhem miras bırakmamışlardır. Onların bıraktığı miras ancak ilimdir. Kim ilme nail nail olursa büyük bir nasibe, yüksek bir mutluluk derecesine ulaşır." (216) "Hikmet (ilim) mü'minin kaybolmuş malıdır. Nerede bulursa onu almaya o, herkesten daha layıktır." (217) "Bir fakih şeytana kanşı, bin abidden daha güçlüdür." (218) "Kıyamet günü üç sınıf insan şefaate edecektir. Bunlar: Peygamberler, alimler, ve şehitlerdir." (219) Bu hadis-î şerif'de derecelerinin hemen peygamberlerden sonra zikredilmesi dikkate değer bir husustur.

İslâm dini sadece ilmi öğrenmeyi değil, onun yayılmasını da teşvik etmiştir. Konuyla ilgili Rasulullah'ın bazı sözleri şu mealdedir:

"Hazır olup da dinleyenler, burada bulunmayanlara işittiklerini anlatsınlar. Zira umulur ki, hazır olan bir kimse, onu kendisinden daha iyi aklında tutabilene aktarmış olur." (220)

215) Kur'an'da örneği pek çok bk. Ra'd. 3-5

216) Tirmizi. İlm. 19, Ibnu Mace. Mukaddime. 17

217) Tirmizi. İlm. 19

218) Aynı yer

219) Ibnu Mace. Zuhd. 37

220) Buhari. İlm. 9, Müslim. Kasame. 29

"İlmî bir meseleden sorulup da bunu gizleyen kimseye Allah Kıyamet günü ateşten bir gem takar."(221)

Peygamber s.a.s,bir sözlerinde ilmi öğrenip başkalarına da öğreten kimseyi verimli bir toprak ve ona düşen yağmura benzetmektedir.(222) Başka bir sözlerinde,yararlanılacak bir ilim bırakan kimsenin ölümünden sonra da amel defterine iyilikler yazılmaya devam edeceğini söylemişlerdir.(223) HzPeygamber bir "muallim" olarak ve tebliğle mükellef bir peygamber olarak ilk öğretme görevine Mekke'de ,Erkam b.Ebi'l-Erkam'ın evinde başlamıştır.İlk müslümanlar yeni dinin esaslarını Safa tepesindeki bu evde öğreniyorlardı.

Akabe Biatlarından sonra Medine'de müslümanların sayısının artmaya başlaması üzerine onların yanına bir öğretici katılmıştı.(224) Medine'de ilk muallimler Mus'ab b. Umeyr ve Abdullah İbnu Ummu Mektum idi.

Medineye hicret edip,mescidini inşa ettikten sonra öğretim faaliyetlerine orda hız verildi.Mescid-i Nebî'nin içinde "halkalar" oluşturuluyor ve bu halkalarda Kur'an,Hadis gibi ilimler öncelikle okutuluyordu.

Dozy "halka"yı:"Hocanın etrafına toplanmış ve iç içe daireler oluşturmuş talebeler" diye tanımlıyor.(225) Bazen bu ders halkasından bir ikisi mescidin ayrı yerlerinde ders müzakeresi yapıyorlardı.(226)

221)Ebu Davud İlm 9,Tirmizi İlm 3

222)Buharî İlm 20,Müslim Fadail 15,Ahmed b.Hambel C.IV.s. 235

223)Müslim.Vasıyyet. 14,Ebu Davud Vesaya 14

224)İbnu Hişam C.II.s.75

225)The Rise of Colleges (George Makdısı) s.17

226)Teratib.C.II.s.220

Hız Hz.Peygamber bir hadislerinde:"Benim şu Mescidim'e hayır öğrenmek yada öğretmek için gelen Allah yolunda mücahid gibidir.Başka bir sebeple gelen kişi ise kendisinin olmayan metaa bakan kimse gibidir."⁽²²⁷⁾ buyurarak mescide gelenlerin ders halkalarına katılmalarını istiyordu.Ebu Vâkıdû'l Leysinin bir rivayetinde bu halkalardan birine iştirak eden ve etmeyen kişilerin durumlarını anlatmıştır.Ravi derki:

"Peygamber a.s insanlarla beraber Mescid'de otururken üç adam çıkageldi.Bunlardan ikisi Rasulullah'ın huzuruna doğru yürüdü.Birisi de dönüp gitti.Bu ikisi Peygamber a.s'in huzuruna gelince,bunlardan biri halkada bulduğu boş bir yere oturdu.İkincisi ise ,cemaatin arkasına oturdu.Üçüncüsü de(geçtiği gibi) oturmayıp döndü gitti.Ders bittikten sonra Rasulullah s.a.s,size şu üç kişiyi anlatayım mı? buyurarak,şöyle devam etti:Birincisi Allah'a sığındı .Allah da onun ilim meclisinde oturmakla mükafatlandırdı.İkincisi,Allah'tan utanmış.(Peygamberin meclisindekileri sıkıştırıp rahatsız etmekten kaçındı)Allah da onun bu hayasından hoşlanıp, ona ihsan bulundu.Üçüncüsüne gelince o,yüz çevirdi.Allah da ondan yüz çevirdi."⁽²²⁸⁾

Hız.Peygamber mescidlerde ilim müzakereleri yapanları şöyle övmüştür:"Allah'ın beytlerinden bir beytte(Mescidde) toplanıp Allah'ın kitabını okuyan ve aralarında müzakere eden hiç bir topluluk yoktur ki kalp rahatlığına kavuşmasınlar, onları rahmet kaplamasın,etraflarını melekler kuşatmasın ve Allah yakın meleklerine onları anmasın."⁽²²⁹⁾

227)Ahmed b.Hambel.C.II.s.350 ve 418

228)Buhari.Ilm.8,Müslim.Selâm26

229)İbnu Mace.Mukaddime.16

Mescid-i Nebî'de bir birinden ayrı üç kısım bulunuyordu. Namazların kılınması için büyük bir salon, mektep vazifesi görmek üzere bir Suffa yahut Zulle(Kapalı mahal, saha) ve Hz.Peygamberin aile efradı için bir kaç ayrı oda vardı.

Bunlardan Suffa ; İslâm'ın ilk "üniversite"si olmuştur. Bizzat Hz.Peygamber burada desler veriyordu.Fakat okuma-yazma sanatını öğretmek için ve Kur'an v.s tedris etmek üzere diğer muallimler de kendisine katılmışlardır.Ubade b.Samit bunlardan biridir.Hz.Peygamber kendisini "hikmet muallimi " olarak tayin etmiştir.(230)

Suffa'nın çok geniş olması muhtemeldir.Çünkü bu öğrenciler yatılıydılar ve Mescid'de yatıyorlardı.(231) Ashab-ı Suffanın sayıları konusunda dokuzyüze varan rakamlar söylenmektedir.Ekseri rivayetler sayıların dört yüz kadar olduğunu göstermektedir.(232) Sayılarının değişmesi normaldir.Çünkü zaman zaman bunlardan büyük bir gurup muallim olarak gönderiliyordu.Acele olarak tertiplenmesi gereken seferlerde bunlardan yararlanılırdı.Ayrıca evlenenler Suffadan ayrılmak zorundaydılar.

Sayıları dokuzyüze varan bu talebelerin sadece ders için toplandıkları düşünülse bile çok büyük bir mekana ihtiyaç vardır.Kettanî,Peygamber a.s'in binalarından bahsederken: "Eşlerinin evleri,bunların tuvaletleri,mutfakları,Hz.Peygamberin insanları karşıladığı yer,gecelediği yer, harp silah ve araçlarının bulunduğu depo,hayvanların bağlandığı yerler, beytu'l-mal,misafir için olan ev,hapishane ve hastalar için olan yerler,Suffa için ve diğer ihtiyaçlar için tahsis edilen

230) Muhammed Hamidullah.İslâm Peygamberi C.II.s.75

231) M.Hamidullah.İslam Müesseselerine Giriş s.57

232) Kettani.Teratib.C.I.s.480

232

yerler"i hatırlatarak ,bunlar için geniş bir alana ihtiyaç duyulduğunu ve zannedildiği gibi Mescid ve çevresinin dar bir alana sıkıştırılmamış olduğunu belirtir.⁽²³³⁾

Ashabu's-Suffa ; Hz.Peygamber'in ashabından bir gurup idi ki bunların evleri yoktu.Mescidde barınırlardı ve orada ilimle uğraşırlardı.Bunlar sonderece yoksul olup,bir çoğunun giyecek dış elbiseleri dahi yoktu.Bir defasında otuzunun izarla namaz kıldığı rivayet edilir.⁽²³⁴⁾Gönderilen sadakaları Hz.Peygamber bunlara tahsis etmiş, zaman zaman evlere pay ederek yeme içmelerini temin etmiştir.Ekseriya kendi sofrasını onlarla paylaşırdı.⁽²³⁵⁾Onların durumlarını haklarında nazil olan şu ayetler açık bir şekilde beyan eder:

"Ey inananlar zekatlarınızı çok fakirlere tahsis ediniz ki, onlar nefislerini Allah yolunda gazaya ve cihada vakfetmişlerdir.(Bu cihetle)onlar yer yüzünde şuraya buraya (kesb ve ticaret için) gitmeye muktedir olamayanlardır.Bunların halini bilmeyenler-istemekten çekindikleri için - onları zengin sanırlar .Sen bu fakirleri yüzlerinden tanırsın.Onlar insanlardan yüzüzlük edip de (birşey) istemezler. Siz ne mal harcarsanız şüphesiz Allah hakkıyla bilicidir."⁽²³⁶⁾

Büyük zorluklara katlanarak kendilerini ilme adayan Suf-fa Ashabı Mslümanlığın sonraki asırlara eksiksiz naklinde büyük rol oynamışlardır. Onlar ayette zikredildiği gibi cihad ve gazanın yanında o kadar çok Kur'an,Hadis ve Fıkıh ilmiyle meşguldüler ki çalışmaya vakitleri yoktu.Bunların

233)Teratib C.II.s.79

234)İbnu Sa'd.Tabakat C.II.s.20

235)A.g.e. 6.II.s.21

236)Bakara.273

bir çoğu sahabenin en ileri gelenlerindendi.En çok hadis rivayet eden Ebu Huryre bunlardandır.(237)

Hz.Peygamberin mimberi bir ilim kürsüsü mesabesindeydi. Orada sadece Cuma günleri değil seferde bulunmadığı zamanlar hemen her gün öğretime devam ediyordu. Onun derslerini iyi duyamıyan kadınlar kendisine gelerek şikayette bulunmuşlar: "Ya Rasulellah erkeklerden bize meydan kalmıyor.Ders için bize de bir gün ayır"dediler. Hz.Peygamber s.a.s, onlar için belli bir gün ayırdı.Sadece kadınlar o gün geliyor ve ders alıyorlardı.(238)Öğretim işinde zevceleri kendisine yardım ederlerdi.Bilindiği gibi Hafza r.a okuma yazma biliyordu. diğ er bir hanımı Hz.Aiş e,fıkıh ilminde ihtisas kesbetmiş ve daha sonraları en alim kimseler tarafından bile kendisine bir hukukçu olarak istiş arî mütalâalarını almak üzere müracaat olunmuştu.(239)

Hz.Peygamber mimberden uygulamalı eğitimin de örneklerini vermiştir.İbnu Sa'd'ın naklettiğine göre Rasulullah yeni minber yapıldığı zaman,onun üzerinde tekbir getirip,kıyam ve ruku'u yapmış sonra geri geri gelerek minber dibinde secde etmişti.İkinci rekatin kıyam ve ruku'unu da aynı şekilde yapıp selâm verdikten sonra:"Ey nas,bana uyasınız ve nasıl namaz kılınacağını öğrenesiniz diye böyle yaptım."buyurmuşlardı.(240)Bir diğ er örnek de şöyledir: Hz.Peygamber bir altın yüzük edinip kaşını da elinin iç kısmına çevirmişti.Bunu görenler altın yüzük edinmeye başladılar. Bunun üzerine O,

237)Suffa hakkında bk.Teratib C.I.s.473-480

238)Hz.Peygamberin kadınlara va'zı ile ilgili olarak bk. Buhari.Ilm.32-36,Darimi.Salat.218,224

239)M.Hamidullah.İslâm Peygamberi C.II.s.79

240)İbnu Sa'd.Tabakat C.II.s.18,Nesaî.Mesacid.46

mimbere çıkararak:"Buyüzüğü takmış,kaşını da avucuma çevirmiştim." dedi ve yüzüğü çıkarıp atarak ilave etti:"Allah'a yemin ederimki bir daha ebediyyen onu takmam."⁽²⁴¹⁾ Böylece altın takmanın erkeklere hurmetini müşahhas olarak gösteriyordu.

Hz.Peygamber ahabını yazı öğrenmeye teşvik ederek ilk fırsatta,Bedir gazası esirlerinden okuma yazma bilip de fideye ödemeye gücü yetmeyenleri ,on müslüman çocuğuna okuma yazma öğretmekle mükellef tuttu.Zeyd b. Sabit okuma yazmayı bu esirlerden öğrenmişti⁽²⁴²⁾ Ashab-ı Kiram bilhassa Kur'an ve hadis talimine çok gayretliydiİler.İşleri ve evlerinin mesci-de uzaklığı sebebiyle bu derslerde bulunamayanlar hadisleri nöbetleşe kaydederek,birbirlerine naklederlerdi.Hz.Ömer en-sardan olan komşusu ile bu şekilde nöbetleştiklerini bildire-rek bu hususta sahabenin ne derece iştihaklı ve hassas olduğuna işaret etmişlerdir.

Kadınların bu konudaki hassasiyetlerini ve Rasulullaha müracaatlarını zikretmiştik.Kadınların hukuki konularda ne kadar ileri bir seviyede olduklarını göstermesi bakımından Hz.Ömer'in hilâfeti devrinde geçen şu olay dikkate değer: Halife bir gün mimberde,kadınların mehirlerinin 400 dirhem den fazla tutulmamasını istemiş,aksi taktirde fazlasını Bey-tul-mala haczedeceğini ifade etmişti.Kadınlar tarafından buna itiraz edildi ve bir kadın:"Buna salahiyetin yok ya Ö-mer.Allah veriyor ,sen ise alıyorsun."dedi ve Nisa suresi 20. ayetin okudu:"Bir zövceyi bırakıp da ,yeni bir zevce almak isterseniz öbürüne yüklerle(mehir) vermiş olsanız bile içinden

241)İbnu Sa'd.Tabakat C.III.s.3

242)Aynı eser s.61

bir şey almayın." Ayet kadınlara kantar kantar mehir verilebileceğine delildi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Muhakkak ki kadının doğru söyledi, Ömer hata etti." diyerek sözünü geri aldı. (243)

Rasulullah hayatta iken ashab mescidlerde fıkhî konularda müzakereler yapardı. (244) Onların bu iştiaqları onu çok sevindirirdi. (245) Mekke fethedildikten sonra, onlara Kur'an öğretmesi için Muaz b. Cebel'i muallim tayin etmişti. (246) Bu Mescid-i Haram'ın da artık ilmî faaliyetlere katıldığını göstermektedir.

Asr-ı Saadet'de mescid ilmî faaliyetlerin yoğun olduğu bir yer olmanın yanında, bir kültür merkezi durumundadır da. Orada harp silâhlarıyla gösteri yapıp bir nevî harp eğitimi yapıldığı gibi, zaman zaman şiirler de söylenmiştir. Cahiliyye çağında Arapların ne derece şiir ve edebiyata düşkün oldukları bilinir. Ancak şiirlerinin muhtevası yaşadıkları çağa göre idi. Hz. Peygamber a.s, içinde fuhuş ve küfür ifadeleri bulunan şiiri yermiştir. (247) Gerçek ve hak olanın ifadesi olan şiiri ise ödüllendirmiştir. O'nun şairi Hassan b. Sabit'in, Benü Temim elçilerinin şairlerine karşı vermiş olduğu cevabı İbnu Hişam bize nakleder. (248)

243) İbnu Abdu'l-Ber .Camiu'l-Beyani'l-İlm.s.174-175(Hz.

Ömer'in:"Allahım affına sığınırım.Meğer herkes Ömerden daha fakih olmuş."dediği de rivayet olunur.bk.

İbnu Kesir.Tefsir C.II.s.229-231)

244) Darimî.Sünen.C.I.s.98

245) A.g.e. s.99-100, Teratib C.II.s.220

246) İbnu Hişam C.IV.s.143, Kamil C.II.s.185

247) Aynî.Umdetu'l-kâri C.IV.s.36, Tecrid C.II.s.397

248) İbnu Hişam C.IV.s.210-211

H.z.Peygamber ,Benu Temimin şairi şiirini okuduğu zaman Hassen'e:"Rasulullah'dan yana cevap ver ya Hassen." demiş, Buharinin nakline göre:"Ey Allah'ım O'nu Cebrail ile destekle." diye dua etmişti.⁽²⁴⁹⁾ Tirmizî'nin rivayetine göre Peygamber a.s,Hassen için Mescid'de bir kürsü kurdurmuştu ve O,orada şiir inşad ederdi.⁽²⁵⁰⁾ Şair Ka'b b.Zuheyr'in ünlü kasidesini bir namaz sonrası Mescidde sunduğunu Ibnu Hişam nakleder.Hz.Peygamber "bürde"sini ona hediye etmişti.⁽²⁵¹⁾ Mescidlerde şiir inşadı daha sonra da devam etmiştir.⁽²⁵²⁾

Mescidlerde ilmî ve kültürel faaliyetler,medreseler yapıldıktan sonra da devam etmiştir.Bir çok büyük bilim adamı orada yetişmiş ve orada ders vermiştir.İmam Şâfi küçüklüğünde ,yetim bir çocukken mescidde nasıl ders takip ettiğini anlatır.⁽²⁵³⁾ Sonradan bir çok camide ders vermiştir.İmam Ebu Hanife,talebelerinin mescidde yüksek sesle müzakerelerine izin vermişti.⁽²⁵⁴⁾ Medine Mescidi'nde İmam Malik,Basra Mescidi'nde Hasen el-Basrî ders okutmuştur.⁽²⁵⁵⁾

Mescidler ilmî faaliyetlere o kadar fazla sahne olmuştur ki,İslâm Ansiklopedisi'ne "Mescid" maddesini yazan J.Pedersen,Medreseleri de bu madde altında mutala etmiştir.⁽²⁵⁶⁾

249)Buhari.Salat.68

250)Aynî.Umde.C.IV.s.36

251)İbnu Hişam.C.IV.s.146-148

252)Camiu'lBeyani'l-İlm s.130

253)A.g.e. s.185

254)Ahmed Emin.Duhâ'l-İslâm C.II.s.52

255)The Rise of Colleges s.304 (bk.I.A. C.II.s.1-118)

MESCİDİN ADALET HİZMETLERİNDE KULLANILMASI

Bilindiği gibi İslâm Dini hukuk dinidir. İslâm hukukunun iki temel kaynağı ; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadisleridir. Bunları sahabenin ders halkalarında nasıl talim ettiği bilinmektedir.

Gelen emir ve yasaklar, hukukî hükümler Rasulullah tarafından mescidde öğretilirdi. Mimber yapıldıktan sonra Hz. Peygamberin oradan bunları ilan ettiğini , gördüğü yanlışları da herkesin duyması ve öğrenmesi bakımından orada düzelttiğini görüyoruz. Riba ve hamrı kesin olarak yasaklıyan ayetler nazil olduğu zaman bunu hemen mimberden ilan etmişti. (256) Hukûkî yanlışlıkları mimberden düzelmesi ile ilgili olarak şu örneği verebiliriz: Hz. Aişe'nin hizmetlisi Berire, azadı konusunda efendisi ile muayyen bir meblağa anlaşmışlardı. Berire bu konuda kendisine yardım edilmesi hususunda Hz. Aişe'ye müracaat etti. Hz. Aişe: "İstersen bu meblağı efendine ödeyeyim. Ancak, bu takdirde velâ hakkı bana ait olacaktır." dedi. Cariyenin efendisi ise velânın kendisinde kalmasını şart koşuyordu. Hz. Aişe durumu Rasulullah s.a.s'a anlatınca O. şöyle buyurdular: "Bu cariyeyi satın al ve azat et. Velâ hakkı azat edene aittir." Sonra mimbere çıkarak halka hitap edip: "Bazı kimselere ne oluyor ki Allah'ın Kitabında bulunmayan şartlar ileri sürüyorlar. Allah'ın Kitabı'nda bulunmayan şartın isterse yüz tane olsun hiç bir değeri yoktur." dediler. (257)

Asr-ı Saadet'te mescidin önemli fonksiyonlarından biri de adalet hizmetlerinde kullanılması , kazaî faaliyetlerin orada yürütülmesidir. Hz. Peygamber hayatta iken adlî duruşma-

256) Buhari. Salat. 73

257) Buhari. Salat. 70, mekatip. 1-3, Ebu Davud. Sünen. Itak. 3

Tirmizi. Sünen. Vasaya. 7, Ibnu Mace. Itk 3

ların yapıldığı özel bir salon yoktu. Peygamber a.s davaları hemen bulunduğu yerde görmeye başlıyordu. (258) Bu arada Hz. Peygamberin kendi mescidinde ihtilafları halletmesi tabii idi. (259) Hulafa-i Raşidin de husumetleri mescidde oturarak halletmişlerdir. (260) Hz. Ömer'in lian davalarına Hz. Peygamberin mimberi yanında baktığı, Şurayh, Şa'bi, Yahya b. Ya'mer'in de mescidde kadılık yaptıklarını Buhârî naklede. (270)

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber zina suçu işleyen bir kadın için hükmü mescidde vermiştir. (271) Ka'b b. Malik hadisi de Peygamber a.s'in bir kısım davaları mescidde hükme bağladığını göstermektedir. Ka'b b. Malik r.a, Abdullah b. Ebi Hadrâdi Eslemî'den olan alacağını mescidde Onun yakasına yapışarak, Peygamber a.s'in işiteceği kadar yüksek sesle istemişti. Rasulullah, Ka'b'a borcunun yarısını bağışlamasını buyurmuş, O bunu kabul edince, İbnu Ebî Hadred'e "Kalk sen de borcunu öde." diye emretmişlerdi. (272)

Hız. Peygamber bir hadislerinde : "Benim şu miberimin dibinde kim yalan yere yemin ederse, Cehennem'de yerine hazırlansın. Velew ki bu yemini yeşil bir misvak üzerine yapmış olsa bile. " (273) buyurmuşlardır. Yalan yere yemin etmek her yerde yasak olduğuna göre, "minberimin yanında" ifadesinden davaların zaman zaman mescidde görüldüğünü anlamak mümkündür. Yine bu davaların daha çok Mescid-i Nebî'de miberin

258)Fahrettin Atar. İslâm'da Adliye Teşkilâtı. s.152

259)İ. A. C. IIX. s.46

260)Teratib C. I. s.280

261)Buhari. Ahkam. 18

262)Buhari. Ahkam. 19

263)Buhari. Salat. 83, Müslim. Musakat. 20, Dârimî. Sünen. Buyu'

264)Ebu Davud. İman. 3, İbnu Mace. Ahkam. 9

önünde görüldüğünü söylemek de mümkündür. Nitekim Hz. Ebu Bekir, hilâfeti zamanında Ebnalar'ın başkanı olan , aynı zamanda İslâm'ı kabul etmiş ve halkını da müslüman olmaya davet etmiş bir kimse bulunan Dâzeveyh'i öldürmekle itham olunan Kays b. Hubeyre'yi , Muhacir b. Umeyye'ye mektup yazarak, Yemen'-den Medine'ye sevkettirmişti. Ebu Bekir r.a O'nu Peygamber'in minberi önünde sorguya çekmiş ve Dâzeveyh'i öldürmediğine dair elli defa yemin ettirmiş ve ancak ondan sonra serbest bırakmıştır. (265)

"Kâsanî, Merginânî, Tarablusî, İbnu Maze dört halifenin cami içinde davalara baktıklarını kaydederler.

İlk zamanlarda Kûfe, Basra, Horasan, Mısır bölgelerinde kadıların daha ziyade camilerde kazaî faaliyet yürüttüklerini görüyoruz. Bu arada bazı hâkimler de evlerinde tarafları kabul ediyorlardı. Kûfe kadısı Şurayh yağmurlu günlerde evini mahkeme salonu olarak kullanıyordu.

Halife Hz. Ömer ve Osman'ın camilerde kazaî faaliyetlerini yürüttükleri zamanında yaşayan insanlar tarafından müşahade edilmiştir. (266) Kadıların evlerinde oturup hüküm vermeleri hoş karşılanmamıştır. Hz. Ömer'in Sa'd'ın yaptırdığı "Darul-imare" ve onun süslü kapısını yaptırdığını zikretmiştik.

İmam Malik , kadıların mescidlerde kaza faaliyetlerini yerine getirmelerini çok yerinde bir davranış olarak görmüştür. Bunun sebebi; kuvvetli-zayıf, büyük-küçük her sınıftan insanın oraya serbestce ulaşmasının mümkün olmasındandı. el-Mudevvanatu'l-kubra adlı eserinde: "Mescidlerde kaza kadim bir iştir. Münasip ve hak olan da budur." demektedir. Kadınlar

265) Futuhu'l-Buldan s.113

266) İslâm'da Adliye Teşkilâtı. s.153

ve zayıfların çekinmeden oraya ulaşabileceklerini ifade etmiştir.⁽²⁶⁷⁾ Mescidlerin merkezî yerlerde kurulmuş olması da davacılar için ayrı bir avantajdı.

Bazı alimler (وهل أتاك نبأ الخصم تسوية للحراب) "Sana ,o davacıların haberi geldi mi?Hani onlar duvardan Mescid'e tırmanmışlardı."⁽²⁶⁸⁾ ayetini mescidde kazaya delil göstermişlerdir.⁽²⁶⁹⁾ Ayet bize mescidlerde kaza faaliyetlerinin İmam Malik'in de ifade ettiği gibi kadim bir iş olduğunu da göstermektedir.

Mescidlerde kazâ faaliyetler uzun sürmüştür.Hıristiyanların davalarına bile mescidde bakıldığı olmuştur.⁽²⁷⁰⁾ Rivayete göre ilk defa "Adliye Sarayı" (دار القضاء) nı yaptıran Hz.Osmandır.⁽²⁷¹⁾ Fakat bununla beraber bu faaliyetler mescidlerde devam etmiştir.Zaman zaman görülen bazı aksamalar ise tarafların birbirlerine mescidin kudsiyetine yakışmıyacak sözler sarfetmesi ve bakılması gereken gayr-ı müslim davaları idi. Hz.Ömer bu nedenlerle Mescid'in yan tarafında husûsî olarak ayrılmış "Rahbe" (ربهة) veya "Batha" (البطية) denilen geniş bir sahada davaları hallederdi.

"İslâm Hukuk doktrininde camilerin mahkeme salonu olarak kullanılıp kullanılmıyacağı münakaşa edilmiştir.Hanefî mez-

267)İmam Malik.el-Mudevvanatu'l-kubra C.V.s.144

268)Sa'd.21

269)Teratib.C.I.s.281 "Davud a.s günlerini dörde bölmüştü. Bir gün ibadet eyler,bir gün faslı hukuk ve hükmü kaza eyler,bir gün hususat-ı beytiyye ile ve bir gün de şahaliye va'z ve nasihatla meşgul olurdu!"(Hulasatu'l-Beyan C.XII.s275)

270)İslâm'da Adliye Tekilatı s.155

271)TeratibC.I.s.281

hebi hukukçuları caminin mahkeme salonu olarak kullanılmasının hiç bir şekilde mahsuru olmadığını savunurken, Şafî mezhebi hukukçuları, caminin hayızlı kadınlarla, müşriklerin girmelerinin mahzurlu olması sebebiyle, oranın mahkeme salonu olarak kullanılmıyacağı görüşündedirler. Malik b. Enes de bu konuda hanefîler gibi düşünmektedir. (272)

Kazaî hükümler çok defa mescidlerde verilmekle beraber cezaların tatbik edilmesi mescid dışında olmuştur. Bu konuda Rasulullah'ın şu şekilde bir tembihleri vardır: (لأقام الحدود) "Mescidlerde had tatbik edilmez ve kısas uygulanmaz." (273)

Mescidlerde had tatbik edilememekle birlikte mescidin direklerinden birine esir bağlandığı ve Mescid-i Nebî'nin odalarından birine bir kadının hapsedildiği vakidir. Yemame halkının büyüğü olan Sümame b. Usal esir edilip getirildiğinde Mescid-i Nebî'nin direklerinden birine bağlanmıştı. Hz. Peygamber üç gün Mescid'e çıktıklarında O'na: "Ne düşünüyorsun? Sana nasıl muamele edileceğini bekliyorsun?" diye sormuş, O da düşüncesinin hayır olduğunu ifade ederek: "Eğer beni öldürürsen, kanlı bir caniyi öldürmüş olacaksın, eğer bana (af ile) in'am edersen, teşekkür eden birine iyilikte bulunmuş olacaksın. Eğer mal (fidye) istiyorsam, istediğin kadar sana verilir" dedi. Her defasında Sumame'nin cevabı aynı idi. Rasulullah O'nun serbest bırakılmasını emretti. O da gusül abdesti alarak müslümân oldu. (274) Hadis bize mescidin nadiren de olsa bir

272) I. Adliye Teşkilâtı. s. 156 Ancak, İ. Malik te'dip için ha-

fif vurmalara cevaz verir bk. el-Mudavvanah. C. V. s. 144

273) Ahmed b. Hambel. Musned. C. III. s. 434

274) Buhari. Salat. 83, Husumat. 7, Muslim. Cihad. 59, Nesâî. Mescid. 20

hapishane olarak kullanıldığı fikrini venmekteyse de kanaa-
timizce Hz.Peygamber Sumane'nin müslüman olacağını biliyor,
veya ümit ediyordu.Elçilere mescidde Kur'an dinlemeleri için
bir çadır kurdurması gibi Sumane'yi de bu amaçla Mescidin
direklerinden birine bağlatmış ,yeya bağlanmasına ses çıkar-
mamıştır.Daha sonra Sumane ümit ettiği gibi müslüman olmuş,
umre yapmak için izin istemiştir.Mescidin odalarından birine
hapsedilen Sufane'nin müslüman olması da benzer bir olaydır.
Bu olaylar aslında mescidin cezaların uygulandığı bir yer
olarak kullanıldığını göstermekten ziyade askerî gayeler için
kullanıldığını gösterir.

Camilerde kazaî faaliyetler Osmanlılar'ın ilk dönemleri-
ne kadar uzanır.Bursa'daki Orhan Bey Camii(726.H),Murat Huda-
vendigar Camii(766.H.) ve Yeşil Camii(818-826.H.) kazaî ve
askerî faaliyetlerin yürütülebileceği şekilde inşa edilmişti.

Celâl Esad Arseven,Türk Sanatı Tarihi adlı eserinde,"Mi-
marî Saikler" başlığı altında şu bilgileri verir:

"Cami Türklerde sadece dînî bir ihtiyaca hizmet eden ve
yalnız Allah'a ibadete mahsus olan bir mabed değildir.İlk Os-
manlı hükümdarları camide halka hitabede bulunur,davalar o-
rada görülür,memleketin idaresi ve siyasete ait meseleler o-
rada hal onulur,harp kararları orada verilirdi.Bu itibarla
ilk camiler aynı zamanda millet meclisi vazifesini de görür-
lerdi."(275)

275)Celâl Esad Arseven.Türk Sanatı Tarihi C.I.s.216 (Ay-
rıca camiler için bk.s.240,245,255)

MESCİDİN ASKERİ AMAÇLARLA KULLANILMASI

Kur'an'da bir çok ayet-i kerimelerde insanların arasını bulmaktan, sulhun hayırlı olduğundan bahsedilir. Sulhun hayırlı olduğu vurgulanır ⁽²⁷⁶⁾ "Sulha yaşmayanlar yerilir." Müfritlerin emrine boyun eğmeyin. Ki onlar yer yüzünü fesada verir, ıslah etmez kimselerdir." ⁽²⁷⁷⁾ buyrularak sulha yaşmayan kimselere karşı güçlü olmanın gerektiğini açıklar. Düşmana karşı her an hazırlıklı olmayı emrederek: "Onlar (düşmanlarınız) a karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanlarınızı ve bunlardan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğerlerini korkutursunuz. Allah yolunda ne verirseniz size eksiksiz ödenir ve siz asla haksızlığa uğratılmazsınız." ⁽²⁷⁸⁾ der. Düşmanla karşılaşıldığı zaman da başka bir kıtaya katılmak amacı veya taktik icabı olmadan düşmana karşı sırtını dönerek, savaşmaktan korkanların Allah'ın gazabına uğramış Cehennemlik kişiler olduğunu belirtir. ⁽²⁷⁹⁾ Düşmanla karşılaşıldığı zaman sabırla direnmeyi emreder. ⁽²⁸⁰⁾ "Şüphesiz Allah, kendi yolunda, hepsi bir birine kenetlenmiş (yekpare ve mustahkem) bir bina gibi, saf bağlayıp çarpışanları sever." ⁽²⁸¹⁾ buyurarak sebat gösterenleri över. Allah yolunda çarpışarak ölenlerin aslında ölümler olmadığını ama bunun insanlar tarafından anlaşılamayacağını bildirir. ⁽²⁸²⁾ Bunlar için büyük bir mükafat müjdesi verir. ⁽²⁸³⁾ Dünya sevgisi ile geri duranlar ise

276)Nisa 128

277)Şuara 151-152

278)Enfal 60

279)Enfal 16

280)Enfal 45

281)Saf 4

282)Bakara 154

283)Nisa74

yerilerek,onlar hakkında şöyle buyrulur:"De ki;Eğer babalarınız ,oğullarınız,kardeşleriniz,eşleriniz,kabileniz,elde ettiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve hoşlandığınız evleriniz, size Allah'dan,O'nun Peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise,artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun.(Bilin ki) Allah fasıklar gürhunu hidayete erdirmez.(284) Bu ayetler,düşmanakarşı hazırlıklı olmamanın,gerettiğinde onlara karşı savaşmamanın sayılan ve kişinin hoşlandığı şeyleri de yok edeceğini belirtmektedir.Kur'an mü'minleri bu konularda aktif olmaya çağırır ve şöyle buyurur:"Ey inananlar size ne oldu ki "Allah yolunda elbirlik gazaya çıkın"denildiği zaman yere (mıhlanıp) ağırlaştınız? Ahiretten vaz geçip yalnız Dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat Dünya hayatının faydası Ahiretin yanında pek azdır.(285)

Zikredilen ve benzeri bir çok ayetin, Devlet Başkanı sıfatıyla Hz.Peygamber ve ondan sonra gelen halifeler ve aynı zamanda birer ordu komutanı,merkezî camilerin imamı durumunda olan valilerce namazlarda okunması cemaatin her an askerî gayelere hazır tutulduğunu göstermektedir.Bu sadece belli bir zamana da münhasır değildir.

Asr-ı Saadet'de Mescid diğer fonksiyonlarının yanında bir askerî karargah,bir askerî şura toplantı yeri ve askerî hastaneydi.Hz.Peygamber savaş öncesi askerî toplantılarını Mescid'de yapar ,ashabıyla,Allah Taala'nın (وشاورهم في الأمر) "İş hususunda onlarla istişare et.(286) emri üzere onların

284)Tevbe 24

285)Tevbe38

286)Âli İmran 159

fikirlerini alırdı.Nasıl bir taktik uygulanması gerektiği tartışılırdı.Hz.Peygamber,kendi düşüncesinin hilâfına dahi olsa bir vahiy gelmedikçe şûradaki ekseriyetin görüşüne göre hareket ederdi.Bu bir nevi talimdi.Onlara istişarenin önemini göstermek içindi.

Uhud Harbi öncesi Mescid'de ashabı ile istişare etmiş, kendi düşüncesi "müdafa harbi" yapmak olduğu halde, çoğunluk dışarda düşmanla karşılaşmayı istedikleri için, onların fikirlerini uygulamıştı.Çuma namazını kıldırdıktan sonra onları cihada teşvik etmiş, düşmana karşı iyi hazırlanmalarını, sabrettikleri takdirde Allah'ın yardımının kendileriyle olacağını hatırlatmıştı.(287)

Mescidin önemli görevlerinden biri de hazır bir güç durumunda olan Suffa'yı barındırmasıydı.Bu durumuyla bir kışla özelliği gösteriyordu.Devlet başkanının ikamet ettiği mahal- lin hemen bitişiğinde en zahit, en heyecanlı ve ateşli, umumi- yetleticaret, sanayi ve zirai maksatlarla bir toprağa bağlı bulunmaktan uzak kişiler Suffa'yı teşkil ediyorlardı.Çoğun- lukla vakitlerini ilim ve ibadetle geçiriyorlardı.Zaman za- man tertiplenmesi gereken ani seriyeler için bunlar hazır durumdaydılar.Hz.Peygamber'in en güvendiği kimselerden olu- şan Suffa O'nun kendilerini sevk etmek istediği hedefe hemen yönelir ve görevlerini layıkıyla ifa ederlerdi(288)

H.z.Peygamber savaş kararlarını Mescidde verir, sonra minberden ilan ederdi.Ayrıca açılan gönüllü defterine sefe- re katılacakların isimlerini yazdırmalarını isterdi(289)

287)İbnu Sa'd.Tabakat C.III.s.78

(288)M.Hamidullah.Hz.Peygamberin Savaşları s.263

289)A.g.e. s.262

Minberden onları mali destek sağlamaya çağırırdı.⁽²⁹⁰⁾ Nitekim Tebük Seferi için iki defa minberden halkı ordu için yardım etmeye çağırmıştır. Bilhassa Hz. Osman bu seferde Rasulullahın teşvikleriyle büyük mali destek sağlamıştı.⁽²⁹¹⁾

Hz. Peygamber seferleri sırasında veya savaş alanının bir tarafında , taktik vermek ve ordunun moralini yükseltmek için mescidler edinmiştir. Meselâ: Bedir Savaşı öncesi hurma dallarından bir çardak yapılmış Rasulullah onun içinde dua etmiş⁽²⁹²⁾. Bu gün aynı yerde "çardak" anlamına gelen el-Ariş camii vardır. Uhud ve Hendek savaşlarında mescid edindiği yerler bu gün ziyaret edilir. Tebük Seferi sırasında edindiği mescidlerin isimlerini Ibnu Hişam nakleder. Bunlar: Zî Husub, Feyfa, Zu'l-Merve, Rakka, Vadi, Saîd, Hıcr, Havda, Zu'l-Cife, Şakkı Tara, Betra, Ala', Zâtı Hutmî, Ahdar, Zatu Zirab, Medaran ve Tebük mescidleridir.⁽²⁹³⁾ Bu mescidler şüphesiz mimarî açıdan mükemmel değildi. Bir arazi düzeltilerek kenarı çevrilmek suretiyle meydana getirilmişlerdi. Peygamber a.s kiblesini belirler bir taş veya hurma kütüğü ile işaretlerdi. Bu mescidlerin gayesi zikredildiği gibi ibadetin yanında orduya gerekli talimatın verilmesi, morallerinin zinde tutulmasıydı.

Mescidin yaptığı görevlerden biri de bir nevî askerî hastahane olarak kullanılmasıdır. Savaşlarda kadınlar hasta bakıcı olarak çalışırlardı. Buhari "Kadının , erkeği, erkeğin , kadını tedavi etmesi" babında Bedir savaşında yararlananların kadınlar tarafından tedavi edildiklerini ve bazılarının da

290)Ahmed b. Hambel. Müsned. C. III. s. 487

291)A.g.e. C. IV. s. 75, C. V. s. 63

292)Ibnu Hişam. Sire. C. II. s. 273, Ibnu Sa'd. Tabakat. C. III. s. 54

293)Ibnu Hişam. C. IV. s. 179

Medineye sevk edildiklerini belirtir.⁽²⁹⁴⁾ Bu yaralıların mes-
cidde tedavileri muhtemeldir. Fakat Hendek savaşında Hıbbanu'l
Arika adında birinin attığı okla yaralanan Sa'd b. Muaz için
Mescid-i Nebî'nin içinde çadır kurulduğunu hadis kitapları
bize nakleder. Ok, Sa'd'ın hayat damarı da denilen kol damarı-
na isabet etmişti. Sa'd burada vefat etmişti.⁽²⁹⁵⁾

Hız. Peygamberin Mescid-i içinde kan aldırıldığı da rivayet
edilir. O zaman zaman kan aldırır ve bunun için ücret öderdi.
Ebu Taybe Rasulullah'ı hacamat ettiğinde ona bir sa' hurma
verilmesini emretmişti.⁽²⁹⁶⁾ Zeyt b. Sabitin rivayet ettiğine göre
Hız. Peygamber s.a.s, Mescidinin içinde kan aldırıştır.⁽²⁹⁷⁾

Hız. Peygamber bir komutan olarak ordunun yetişmesine
çok önem verirdi. Ok atma ve nişancılık talimlerine büyük ö-
nem vermiştir. Zaman zaman at yarışları tertiplerdi. Bu yarış
ları takip ettiği ve muhtemelen bir mescid edindiği yerde
bugün o günleri hatırlatan "Mescid-i Sibak" (Yarış Camii) var-
dır.⁽²⁹⁸⁾ Abdullah b. Ömer: "Rasulullah a.s idmana çekilmiş atlar
arasında Hayfa'dan, Seniyyetu'l Veda'ya kadar ve yine aynı
atlar arasında Mescid-i Zurayk'a kadar yarış tertip et-
tiler. Ben de yarışanlar arasındaydım." der.⁽²⁹⁹⁾

Hız. Peygamber, Mescid'den başlattığı seferi, dönüşte ora-
da iki rekat namaz kılmak suretiyle tamamlardı.⁽³⁰⁰⁾

294)Buhari .Tıb.2

295)Buhari.Salat.77,Megazi.30,Müslim.Cihad.67

296)bk.Tecrid.CVI.s.412

297)Ahmed b. Hambal.C.V.s.185

298)Hız.Peygamberin Savaşları s.270

299)Buhari.Cihad 56,Salat 41

300)Buhari.Salat.59,Megazi 79,Tefsir.Sure 9.18

Hız Peygamberin sefer dönüşünde şenliklerle karşılandığı rivayet edilir. O'nun Devlet Başkanı ve Komutan olması sebebiyle Mescidinin askerî gayeler için kullanılması tabiidir. Orada zaman zaman mızraklarla harp oyunları gösterisi yapılmış ve Rasulullah hanımıyla birlikte bu gösterileri izlemiştir. ⁽³⁰¹⁾ Beyaz, sarı ve siyah renkli sancaklar oradan hareket etmiş, seferler orda tamamlanmış, ⁽³⁰²⁾ ganimetler orda dağıtılmış, ⁽³⁰³⁾ hatta bazen esirler oraya bağlanmış veya hapsedilmiştir. ⁽³⁰⁴⁾

Mescidlerin askerî gayeler için kullanılması uzun zaman devam etmiştir. Orduguh camileri ve fonksiyonları malumdur. Osmanlıların ilk dönemlerinde yapılan camilerin tüm idarî sistemlerin kendilerinde yürütülebileceği tarzda plânlandıklarını ve harp kararlarının orada alındığını biliyoruz. ⁽³⁰⁵⁾ İstiklâl Savaşında da camiler büyük görev yüklenmişlerdi. Düşmana ilk toplu hareket, düşmana karşı ilk mücadele orarlardan başlatılmıştır. ⁽³⁰⁶⁾

301)Ayni.Umdetu'l-kârî.C.IV. s.37,Nesai.Salatu'l-îdeyn35

302)el-Haris b.Hassen ,Medine'ye geldiğinde Mescid'e girdiğini,Rasulullah'ı mimberde hitap ederken gördüğünü, Bilal'in kılıç kuşalı olarak önünde durduğunu ve bir de siyah sancaklı kişi olduğunu anlatır.Ravi bunun kim olduğunu sormuş ve kendisine Amr b.As olduğu ve seferden döndüğü ifade edilmişti.(bk.Teratib.C.I.s.321)

303)Ebu'l Fida,Ibnu Kesir.el-Bidaye C.VII.s.70

304)Buhari .Salat.76,83,Husumat.7,Müslim.Cihad59

305)Celâl Esad.Türk Sanatı.C.I.s.216

306)Maraş Sütçü İmam olayı.

ELÇİLERİN KABUL EDİLDİĞİ YER OLARAK MESCİD

Hz.Peygamber tebliğ görevini yerine getirmek ve yeni dini yaymak için,Allah tarafından gönderilen bir elçi ve aynı zamanda bir devlet başkanı olarak kabile reislerine ve devrinin hükümdarlarına mektuplarla temsilciler göndermiştir. "Yakın yahut uzak bölgelere gönderilen elçiler,Devlet Başkanını sıfatıyla Rasulullahın bizzat tanzim ettiği yazılı ittifak ve anlaşma tekliflerini arzettiler.Tam bir kalbî bütünlük içinde olmasa bile kabileler bu anlaşma teklifleri etrafında toplandılar"⁽³⁰⁷⁾Etraf kabileler ve devletlerde Medine'ye elçiler gönderdiler.Mekke fethedildikten sonra ve Tebuk Seferiyle Bizans İmparatorluğuna kafa tutulduktan sonra Medine'ye gelen elçilerin sayısında büyük artışlar oldu. Çünkü artık herkes devletin varlığını ve gücünü kabul etmişti.Hicrî dokuzuncu yıla(M.630-631),"Senetu'l-Vufud","elçiler yılı" denilmiştir.⁽³⁰⁸⁾

"Evvelce her hangi bir temsilci göndermemiş olan kabile ve bölgeler şimdi bunları gönderiyorlardı.Bu temsilciler, Umman,Hadramavt ve Yemen gibi uzak mesafelerden geliyorlardı.Tayyi'ler temsilcilerini göndermişler,Hemedan ve Kindeliler de aynı şekilde hareket etmişlerdi.Daha önce birtek şahsın iradesine asla boyun eğmemiş olan Arabistan şimdi Hz.Muhammedin hükmü altına girme ve onun ilâhî menşee dayanarak çizdiği yeni Uhrevî ve Dünyevî nizam içinde bütünleşme temayülü gösteriyordu."⁽³⁰⁹⁾

307)Philip K.Hitti.Siyasî ve Kültürel İslâmTarihi C.I.s.176

308)İbnu Hişam.Sire.C.IV.s.205

309)Hitti C.I.s.177

Medine'ye gelen elçilerin pek çoğu müslüman olarak yurtlarına dönmüş, bazıları da eski inançlarında ısrar etmişlerdir. Durum ne olursa olsun elçiler, beraberleride bulunanlarla beraber şahsî masumiyetten yararlanmışlardır. Öldürülmemişler, hırpalanmamışlar hatta elçi evya yanındakilerden biri suçlu duruma düşse bile aynı muameleyi görmüşlerdir. Huzurunda çirkin sözler söyleyen elçiye karşılık Pegamber s.a.s sadece: "Elçi olmasaydınız başınızın vurulmasını emredirdim." demekle yetinmiştir. Bu onların ne kadar güven içinde olduğunu göstermektedir. (310)

Medine'ye gelen elçiler önceleri, Muhacirlerden biri tarafından burada yapılmış ilk bina olan ve Daru'l-Kubra denilen evde misafir edilirdiler. Bu ev Abdurrahman b. Avf'ın evi olup (دَارُ الْغِيَاثِ) diye de isimlendirilirdi. (311) Ancak elçilerin en çok misafir edildiği yer Ramle'nim evidir. Habib b. Amr es-Salâmani'nin anlattığına göre yedi kişilik bir elçi gurubu olarak H.10.yılda Medine'ye geldiklerinde Rasulullah ile Mescid-i Nebî'nin kapısında cenaze için çıkarken karşılaşmışlardı. Hz. Peygamber onlara kim olduklarını sormuş onlar da Selâman abilesi elçileri olduklarını söylemişler ve Peygamber s.a.s orada bulunan Sevban'a yönelerek "Bunları elçilerin indiği yere götür!" diye emretmiştir. Habib kendilerinin geniş bir evde misafir edildiklerini, orada arap kabilelerinden pek çok heyetinde bulunduğunu anlatmakta ve bu evin Ramle binti'l Haris en-Neccariye'nin evi olduğunu nakletmektedir. (312)

310)Serahsi.Mebhut.C.X.s.92

311)Kettanî.Teratîbu'l-idariyye.C.I.s.445

312)Muhammed b.Sa'd.Tabakatu'l-KubraC.II.s.96

Ibnu Sa'd'ın naklettiğine göre öğle namazından sonra Hz.Peygamber evi ile mimberi arasına oturmuş, elçiler yanlarına gelerek çeşitli konularda sorular yöneltmişlerdi.⁽³¹³⁾ Yurtlarına dönerlerken her birine beşer ûklyye gümüş hediye edilmişti.⁽³¹⁴⁾ Zikredildiği gibi elçiler en çok Ramle'nin evinde misafir edilirlerdi. Muaz b. Afra'nın zevcesi olan bu kadın zengin ve cömert bir kadındı. Hz.Ebu Bekir zamanında da aynı evde elçiler misafir edilmişlerdir.⁽³¹⁵⁾ Hz.Ömer devrinde "misafir evleri" yapılmış ve erzak tahsis edilmiştir.⁽³¹⁶⁾ Ayrıca Şehirler arasında konaklama yerleri yapılmıştı.

Misafir elçilere öğle ve akşam yemeklerinde bir gün, ekme ve et, bir gün ekmek ve süt, bir gün ekmek, eritilmiş yağ ve hurma ikram edilirdi. Benu Hanife elçileri on küsur kişi olarak geldiklerinde adı geçen Ramle'nin evinde misafir edildiler ve zikredildiği gibi ikram gördüler.⁽³¹⁷⁾ Kendilerine giderlerken beşer ûklyye gümüş hediye edildi. Hatta yüklerini ve develerini beklemekte olan kişi dahi hediyesini⁽³¹⁸⁾ aldı.

Elçilerin Bilâl r.a.'in evinde misafir edildikleri veya Mescid'de ağırlandıkları da olurdu. Tebuk dönüşü Ramazan ayında Medine'ye gelen Benu Sakif elçileri için Mescid'de Kur'an dinlemeleri için çadır dahi kurulmuştu.⁽³¹⁹⁾

313)İbnu Sa'd.Tabakat C.II.s.96

314)A.g.e.,Teratib C.I.s.451

315)Teratib.C.I.s.449(el-İsabe'den)

316)A.g.e. C.I.s.447

317)İbnu Sa'd.Tabakat C.II.s.81

318)Aynı yer.Rivayete göre bu bekçi Müseylemetu'lKezzab idi.

319) A.g.e. s.78

Bilâl-i Habeşî onlara Peygamber a.s'in evinden yemek getirmiştir. (320) Rivayete göre Rasulullah yatsı namazlarından sonra onları ziyaret eder, yoruluncaya kadar onlarla konuşurdu. (321)

Habeşistan elçileri geldiğinde, onların, Mekke'de tehlike içerisindeyken oraya hicret edenlere yaptıkları yardım sebebiyle Hz. Peygamber'in bizzat kendisi hizmet etmişti. (322)

Gelen elçiler her ne kadar evlerde misafir edilmişlerse de Hz. Peygamber s.a.s Medine'de olduğu zamanlar onları, bu gün hâlâ Mescid-i Nebî'de bunu hatırlatan ve Ustuvanetu'l Vufûd (sefirler sütunu) denilen mahalde kabul etmiştir. (323) Kabûlden önce elçilere teşrifatçı tarafından Peygamber a.s tarafından nasıl kabûl edilecekleri anlatılırdı. (324) Elçiler bazen bu merasime ehemmiyet vermezlerdi. Mescid'de Peygamber a.s kendilerini kabûl etmeden önce Benu Temim heyetinin yanlış davranışları, haklarında ayet inmesine sebep olmuştu. (325) Hz. Ömer devrinde Islâm elçilerinin ecnebî saraylarında eğilmeleri kırınglıklara sebep olmuştu. (326)

Hz. Peygamber s.a.s elçileri karşılayacağı zaman en güzel, en yeni elbiselerini giyer, ahabına da böyle yapmalarını emrederdi. Kinde elçileri geldiğinde üzerinde yemani bir elbise vardı. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in de üzerlerinde aynı cinsten elbiseler vardı. (327)

320)Teratib.C.I.s.448

321)İbnu Sa'd.Tabakat.C.II.s.78

322)M.Hamidullah.Islâmda Devlet İdaresi.s.119

323)Aynı yer

324)A.g.e. s.118(İbnu Hişam ve Taberî'den)

325)Hucurat .4-5

326)Islâmda Devlet İdaresi.s.119

327)Teratib.C.I.s.452 Cabir r.a'in rivayet ettiğine göre

Bazen gelen elçilerin sayısı pek fazla olurdu.Mesala: Hz.Peygamber'e ilk gelen elçiler olan,Mudar kabilesi Müzeyne kolu elçileri 400 kişiydi.⁽³²⁸⁾Hicretin dokuzuncu yılında Medineye gelen ve Rasulullah tarafından Mescid'de kabul edilen Esed oğulları elçileri ikinci defa geşlerinde kalabalık bir şekilde çoluk çocuklarıyla geldiler.Medine'de yiyecek ne buldularsa aldılar ve pahalılığa sebep oldular.⁽³²⁹⁾ Bu gurup Rasulullahı sık sık ziyaret etmiş ve Müslüman olmaları sebebiyle O'nu minnet altında bırakmak istemişler⁽³³⁰⁾ ve haklarında "(Ey Muhammed) Müslüman olduk diye seni minnettar kılmak isterler(onlara) söyle ki:Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın.Bilâkis size iman yolunu gösterdiği için Allah size iyilikte bulunmuştur.Eğer doğrular iseniz(Allah'a minnettar olmanız gerekir.)"⁽³³¹⁾ ayeti nazil olmuştu.

Gelen elçilerin kabul edildiği yer olan "Ustuvanetu'l-Vufud",önceden de geçtiği gibi evi ile mimberi arasında bir yerdir.Müslim veya gayr-ı müslim gelen heyetler burada kabul edilmiştir.Burada bazen uzun tartışmalar geçmiş,bazen şiir yarışmalarına şahit olunmuştur.Altmış kişilik Necran he-

Hiz.Ömer tarafından elçileri kabulü sırasında giyilmek üzere hediye edilen ipek bir elbiseyi giymemiş ve Ömere teklif etmiştir.(bk.Ahmed b.Hambel.Musned C.III.s.337 ve347)Benzer bir rivayette Hz.Ömerin ipek cinsinden bir elbiseyiHz.Peygamber elçileri karşılarken giymesi için satın almak istediği ve Rasulullah'ın bunu red ettiğiidir.(Buhari.Edep.66)

328)Teratib C.I.s.452

329)İbnu Sa'd.Tabakat C.II.s.56

330)Mecmuatu'm min Et-tafasir C.VI.s.58

331)Hucurat .17

yeti içindeki rahiplerle yapılan konuşmalar buna güzel bir örnektir. Önceden çok süslü elbiseler giymiş olmaları sebebi ile Hz. Peygamber selamlarını almamıştı. Yani onları kabul etmemişti. (332) Daha sonra sade bir kıyafetle gelince onları kabul etti ve onları İslâmiyeti kabule çağırdı. Fakat onlar "Biz senden önce müslüman olduk." diye cevap verdiler. Rasulullah onlara: "Siz yalan söylüyorsunuz, sizi İslâmiyeti kabulden üç şey alıkoymaktadır. Bunların ilki, domuz eti yemeniz, ikincisi, haça tapmanız, üçüncüsü ise, Allah'ın oğlu bulunduğuna inanmanızdır." şeklinde cevap verdi. "O halde İsa'nın babası kim?" diye sordular. Hz. Peygamber bu konuda vahiy gelmedikçe cevap vermek istemiyordu. Bunun üzerine: "Muhakkak ki Allah katında İsa'nın (babasız dünyaya gelmesi) durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah, Adem'i topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi. O da oldu. Hak olan Rabbinden verilen haberdir. Artık şüphelenenlerden olma. Sana bilgi geldikten sonra kim seninle münakaşaya kalkışırsa (onlara) şöyle söyle: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım, siz de, biz de gelelim, sonra hep birlikte dua edip yalvaralım ve Allah'ın lânetini yalancılara üzerine okuyalım." (333) mealindeki ayetler nazil oldu. (334) Hz. Peygamber s.a.s bu ayetleri onlara okudu. Sonra Fatma, Hasan ve Hüseyinin ellerinden tutarak rahipleri yalancıya karşı lânet okumaya çağırdı. Ancak onlar kendi aralarında istişareden sonra lânetleşmeye cesaret edemediler. "Haraç ödeyelim, lânetleşmiyelim." dediler. (335)

332)İbnu Sa'd. Tabakat.C.II.s.119

333)Âli İmran 59-61

334)Futuhu'l-Buldan s.71

335)Aynı yer.

Ibnu Hişam'ın kaydettiğine göre bir ara dışarı çıkmak istediler .Bu isteklerinin kendilerine mahsus ibadetleri yapmak için olduğunu söylemeleri üzerine Hz.Peygamber s.a.s onların dışarı çıkmalarına gerek olmadığını ,Mescid'de ibadetlerini yapabileceklerini söyledi.Onlar da doğuya yönelerek ibadettiler.(336)

Başka bir örnek de Benu Temim elçileridir.Bunlar Hz.Peygamber'i fikirlerince aciz bırakmak için hatiplerini ve şairlerini de getirmişlerdi.Peygamber a.s'in izni üzerine söz alan hatipleri Utârid b.Hacib'in iftiharlarla dolu konuşmalarına,Sabit b. Kays cevap verdi.Yine Rasulullah'ın izni zerine şiirlerini okuyan Benu Temim'in şairi Zibrikan b.Bedr'e Hz.Peygamber'in işaretıyla Hassan b.Sabit cevap verdi.Hz.Peygamberin hatip ve şairi hazırlıksızdı ama onlardan daha üstündüler.Bunu kabul eden heyet üyeleri müslüman olarak memleketlerine döndüler.(337) Dönerken hediyelerle uğurlandılar. Benu Neccar'dan bir kadın onların uğurlanışını şöyle anlatır: "O gün Bilâl-i Habeşî'den,onikişer buçuk ûkıyye caizelerini alırlarken,Benu Temim heyetine bakıyordum.Onların en küçüğü olan bir gence beş ûkıyye verildiğini gördüm."(338) Elçilere hediye vermek Hz.Peygamberin adeti idi.Vefatı esnasında dahi bunu vasiyet etmiştir.(339) Günün ekomik şartlarına göre

336)İbnu Hişam.Sire.C.II.s.224

337)A.g.e. C.IV.s.207 ,İbnu Sa'd .Tabakat.C.II.s.60

338)A.g.e.

339)Peygamber a.s,vefatı sırasında üç şey vasiyet etmiştir.

Bunlardan biricisi,müşriklerin Ceziratu'l-arab'dan çıkarılması idi.İkincisi ise,elçilere sağlığında olduğu gibi caizeler verilmesiydi.Ravi üçüncü maddeyi unuttuğunu ifade etmiştir.(Buhari.el-Ghad ve's-siyer.176)

elçilere hediyeler verilmiştir. 12,5 veya 5 ûklyye⁽³⁴⁰⁾ altın veya gümüş, yine bu madenlerden değerli eşyalar hediye edilirdi. Hediyeleri verme işi Bilâl tarafından deruhte edilirdi.⁽³⁴¹⁾ Hediyeler devlet hazinesinden karşılanırdı. Gelen hediyeler de hazineye giderdi. Hz. Ömer, hilâfeti zamanında, zevcesinin Bizans İmparatoru'nun zevcesinden aldığı hediye hazine lehine haczetmişti. Bu hediye eşinin daha önce gönderdiği hediyeye karşılık olarak geldiği için, eşinin gönderdiği hediyeyi hazineden kendisine ödemişti.⁽³⁴²⁾

Buraya kadar verilen bilgiler bize şunu göstermektedir. ki artık bütün müesseseleriyle mevcut güçlü bir devlet vardır. Başkenti Medine olan bu devletin idare merkezi ise Mescidi Nebî idi. Elçilerin orada kabul edilmesinden ve gönderilecek elçilerin oradan gönderilmesinden dış münasebetlerin de oradan idare edildiğini anlıyoruz.

340) Bir ûklyye, 40 dirhemdir. (Futuh s.70)

341) bk. Teratib. C. I. s. 451-452

342) İslamda Devlet İdaresi. s. 119 (Taberî ve İbnu'l-Esir'den)

MESCİDİN İKTİSADÎ AMAÇLARLA KULLANILMASI

Asr-ı Saadette mescid, bir nevi hazine dairesi, beytu'l-mal olarak da kullanılmıştır. İslâm Ansiklopedisi'ne "beytu'l-mal" maddesini yazan Ebu'l Ulâ Mardin, hazineye girecek mallar konusunda bilgi verdikten sonra şöyle demektedir:

"Bu malların cem ve tevziinde Peygamber bizzat nezaret ederdi. Mal geldikçe mescide götürülür, hiç bir şey kalmayıncaya kadar, tevzi olunurdu. Bu tevzilerde büyük-küçük, hür-köle, kadın-erkek müsâvî hisse alırdı. Peygamberin irtihalinden sonra, bu işe halifeler nezaret etti. Ömer zamanında fethedilen memleketlerin dâimî işgal ve ilhâkı dolayısıyla genişleyip çoğalan varidat kaynaklarının, ganimet gibi, taksiminde devam edilemeyeceğini takdir eden Halife, varidat ve sarfiyatın da anlaşılmasına lüzum görüldüğünden mevcudu bir deftere kayıt ve zabt ile, sarfiyattan fazlasını hıfz usûlünü va'z etmiş ve bu suretle o zamana kadar mücerret bir mefhum olan "beytu'l-mal" ondan sonra tesis edilen divanlar ile, müşahhas bir vaziyet almıştır. (343)

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi başlangıçta "hazine" görevini mescidler yüklenmişti. Başlangıçta her ne kadar bu mallar orada uzun müddet saklanmasa bile, gönderilen zekat, cizye, haraç, öşür gibi vergilerle ganimetler orada muhafaza edilmiş, oradan tevzi edilmiştir. Enes b. Malik bunlardan birini bize şöyle nakleder: "Rasulullah'a Bahreyn'den mal gönderilmişdi. Hz. Peygamber malların mescide yığılmasını emir buyurdular. Bu mal Rasulullaha gönderilenlerin en fazla olanı idi. Rasulallah namaza çıktıklarında oraya bakmadan

geçtiler.Namaz bittikten sonra malın başına oturarak her ki-
mi gördülse verdiler.Bu sırada Abbas r.a huzurlarına gelip
"Ya Rasulallah,bana da ver.Çünkü ben kendim içinde Akil için⁽³⁴⁴⁾
de fidyeye vermiştim" dedi.Rasulullah "al" buyurdular.Abbas
avuç avuç alıp elbisesinin içine boşalttı.Sonra kaldırmaya
davrandı.Fakat kaldıramadı."Ya Rasulallah birine emret kal-
dırsın." dedi.Hz.Peygamber "olmaz" buyurdular."Öyleyse sen
üstüme kaldırıver" dedi.Yine "olmaz" buyurdular.Bunun üzeri-
ne birazını döktü ve sonra yine kaldırmaya davrandı.Kaldıra-
mayıp"Ya Rasulallah birine emret üzerime at" dedi.Hz.Pey-
gamber yine "olmaz" dediler.O,"bari sen üstüme at" dedi.
Rasulullah'ın cevabı yine "olmaz"dı.Sonra birazını daha dö-
küp ,sırtına yüklenip gitti.Ravi der ki,"Rasulullah O'nun hır-
sına olan teaccübünden dolayı gözden uzaklaşınca kadar hep
arkasından bakıp durdular.Hz.Peygamber o maldan bir dirhem
bile kalmayınca kadar oradan ayrılmadılar.(345)

Bir örnek olması bakımından naklettiğimiz bu hadis mes-
cidin konuyla ilgili yaptığı görevleri göstermektedir.Aynı
şekilde Calulâ vakasından sonra elde edilen ganimetler Mes-
cid-i Nebî'de muhafaza edilmiş,Abdullah b.Erkam ve Abdurrah-
man b.Avfi onu korumakla görevlendirilmişlerdi.Halife Ömer da-
ha sonra ganimetlerin örtüsünü kaldırtmış,çok değerli taş ve
madenleri görünce Allah'a şükrederek eskiden olduğu gibi
taksim etmişti.(346)

344)Hz.Ali'nin kardeşi.Abbas r.a Bedirden sonra müslüman ol-
madan esir düşünce kendi ve kardeşi çocukları için fidyeye
ödemişti.(Tecrid.C.II.s.359)

345)Buhari.Salat 42,Cizye 4

346)el-Bidaye.C.VII.s.70

H.z. Peygamberin Tebük seferi için ordunun donanımı konusunda mimberden yardım talep ettiğini ve sahabenin yapmış olduğu yardımlardan bahsetmiştik. Yine yapmış olduğu bir konuşma sırasında sesini duyuramadığı düşüncesiyle kadınların yakınına gelerek onları zekat vermeye teşvik etmiş , onlar da zinet eşyalarından bir kısmını zekat olarak vermişler ve Bilâl bunları toplamıştı. (347) Bunun manası, İslâm'ın kendine has ekonomik esaslarından biri olan Zekat vergisi mescidde toplanabiliyordu. Çünkü namazdan sonra en mühim ibadet zekat idi.

Mescidin iktisadî işlerde kullanımı bu konuda hususî divanlar kurulduktan sonra da devam etmiştir. Baş maliyeci Amr Camiinde oturur, bir dellal ve bir kaç hazine memuru ile emlâkı ihale ederdi. (348)

Mısır'da H.97-99 yıllarında Amr Camiinde Mısır Beytu'l mal'i için ,mimberin karşısında sütunlu ve kubbeli bir oda yaptırılmıştır. Beytu'l-Mal uzun zaman orada kalmıştır. Kûfe Beytu'l-Mal'ı başlangıçta Daru'l-imare'de iken daha sonra Basra Huddan Camiine nakledilmiştir. Şam'da da Beytu'l-Mal Emeviyye Camii içerisinde idi. (349)

347)Buhari.Zekat 33,İlm 32

348)İ.A. 6.VIII.s.45

349)Aynı yer.

SONUÇ

Buraya kadar anlattıklarımızdan şunu anlıyoruz ki Asr-ı Saadet'te mescid mücerret olarak bir ibadet yeri değildi. Dünya ve Ahiret işlerinin meczedildiği müstesna bir yerdi. Şüphesiz asıl yapılış gayesi ibadet ve içlerinde Allah'ın zikri olmakla beraber, gerektiğinde mektep, gerektiğinde askerî bir hapishane, gerektiğinde hastahane olabiliyor, içerisinde şura toplanabiliyor, hatta harp gösterisi bile yapılabilirdi.

el-Lu'luu'l-marsu'da mevcut olup mevzu olduğu belirtilen bir hadiste: "Kim mescidde dünya kelamı konuşursa Allah onun kırk yıl amellerini boşa çıkarır." denilmektedir. ⁽³⁵⁰⁾ Asr-ı Saadet'teki Rasûlullah'ın tatbikatından bunun uydurma bir söz olduğu hemen anlaşılabilir. Mescide yanlış bir kudsiyet izafe etmek suretiyle onu sadece içinde ibadete münhasır kılan bu düşünce halk arasında da yaygındır. Halbuki Hz. Peygamber tamamıyla bir Dünya işi olan ailenin yeni hayata ilk adımını oradan atmasını istemiş ve : "Şu nikahı ilan ediniz, onu mescidlerde akdediniz ve tef çalınız." buyurmuşlardır. ⁽³⁵¹⁾

İslâm, sevap ve günah gibi değerlendirmelerle her davranışın Ahiret'le ilgisini kurmuştur. Buna göre davranışların ayırımı yapılamaz. Qhem uhrevi, hem dünyevidir. Asr-ı Saadet'te mescid idarî sistemin merkezi olarak Dünya işlerinin yürütüldüğü bir yerdi. Onu muhtelif müesseseleri nefsinde toplamış bir ana müessese olarak tanımlamak mümkündür. İlmî, kültürel, hukukî, iktisâdî, sıhhî, siyasî bir çok müesseselerin temelleri orada atılmıştır. O bir örnekti , bir okuldu.

350)Kavukçu.el-Lu'luu'l-marsu s.78

351)Tirmizi.Nikah.6

İslâm'ın geniş bir alana yayılıp ,toplum nüfusunun çok fazlalaşması karşısında bile o,görev ve fonksiyonlarını çok uzun bir müddet sürdürmüştür.Osmanlıların ilk dönemlerinde dahi ,Hz.Peygamber zamanındakine benzer bir yakınlıkla görevlerine devam etmiştir.Hatta yeni bir takım görevler de yüklenmiştir.Hz.Peygamberin vefatından sonra halifelere orada biat edilmiş,tamamiyle siyasi bir olay olan bu iş mimberde yapılmıştır.

Mescidin Rasulullahtan sonra yüklendiği bir görev de kütüphâne olarak yaptığı hizmetlerdir.Kûfe'li dil alimi Ebu Amr Şeybâni'ye göre,müellifler bağlı oldukları şehir veya mahalle camilerine isteyenlerin okuması için,eserlerinin kopyalarını bırakmağı adet edinmişlerdir.(352)Fetihten sonra İstanbul camilerine kitap dolapları yapılmıştı.Fatih Sultan Mehmet,Fatih ve Eyüp camilerinden birincisine 2000,ikincisine de oldukça yüksek bir yekunda kitap vakfetmişti.Bu çeşit vakıflar zamanla çoğalmıştır.(353)

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki mescid bir temel müessese olarak Hz.Peygamberin devrinde görev yapmış,O'ndan sonra zaman zaman bazı fonksiyonlarını yitirmekle beraber yeni görevler de üstlenmiştir.

352)I.A. C.VI.s.1129 (F.Frenkow.Kütüphane md.)

353)Aynı yer.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b.Hambel(v.241)
-Müsned.Beyrut 1969
- Atar,Fahrettin
-İslam'da Adliye Teşkilâtı.Ankara 1980
- Bedruddin Aynî
-Umdetu'l-kârî.Mısır 1972
- Balazurî (v.279)
-Ensabu'l-eşrâf.Mısır.1959
-Futuhu'l-buldan.Kahire.1901
- Buharî(v.256)
-Camîu's-sahih.İstanbul.1329 H.
- Celal Esad Arseven
-Türk Sanatı Tarihi.İstanbul.(MillîEğitim Basımevi)
- Darimî(v.255 H.)
-Sünen.Kahire.1386 H.
- Ebû Davûd(202-275 H.)
-Sünen.Mısır
- Ebu'l Fida,İbnu'Kesir (v.774 H.)
-El-Bidaye ve'n-nihaye fi't-tarih.1351.Mısır
-Tefsiru'l-Kur'an.Beyrut.1966
- Ezherî.(v.905)
-Tehzibu'l-lugah,Kahire
- Gazali(450-505)
-İhyâu Ulumud-Din.Kahire
- George Makdisi
-The Rise of Colleges.Edinburgh.1981
- Hamidullah,Muhammed
-Hz.Peygamber'in Savaşları (Salih Tuğ trc.)İst.1981
-İslâm Müesseselerine Giriş (İ.Süreyya Sırma trc.)
-İslâm Peygamberi(S.Tuğ-M.Sait Mutlu trc.)İst.1969
-İslâm'da Devlet İdaresi(Kemal Kuşçu trc.)İst.1963
- İbnu Abdu'l Ber (v.463)
-el-İstiab fî Esmâil-ashab (İsabe ile)Mısır.1939
-Camîu'l-beyanu'l-ilm.1975.Kahire
- İbnu Haceru'l-Askalanî (773-852)
-El-İsâbe fî temyîzi's-sahabe(İstiab ile)Mısır 1939
- İbnu Haldun (v.808)
-Tarih.Beyrut.1967 (I.Cilt Mukaddime'dir)

- Ibnu Hişam(v.218)
-es-Siratu'n-Nebeviyye.Mısır 1355 H.
- Ibnu'l-Esir(v.630)
-el-Kamil Fit-tarih.Mısır 1349 H.
-Usdu'l-gabe fî ma'rifetis-sahabe.1286-1287Mısır.
- Ibnu Mace:(v.275)
-Sunen .Mısır.1372 H.
- Ibnu Manzur
-Lisanu'l-arab.Beyrut Darussâdır.
- Ibnu Sa'd (v.230)
-Tabakâtu'l-kubra.Kahire 1358 H.
- Kavukçu (v.1305 H.)
- el-Lu'luu'l marsu' Mısır.1305
- Kettanî
-Teratîbu'l-idariyye.Beyrut
- Makriẓî (v.845)
-Hitat H.1270 baskısından ofset
- Malik b.Enes
-el-Mudevvanatu'l-kubra .Mısır 1323 H.
-Muvatta.Mısır.1370
- Mehmed Vehbi Efendi
-Hulasatu'l-beyan.Istanbul.1340 H.(Osmanlıca)
- Müslim(206-261)
-Camîu's-sahih.Mısır 1370
- Neseî(v.303)
-Sunen.Mısır 1348
- Philip K.Hitti.
-Siyasî ve Kültürel Islâm Tarihi (Salih Tuğ trc.)
İstanbul 1980
- Semhudî (v.911 H.)
-Vefau'l-vefa.Mısır 1326 H.
- Taberî (v.310 H.)
-Tarihu'l-umem ve'l-mulûk.Kahire 1357
- Tirmizî (v.279)
-Sünen.Mısır 1356 H.
- Yâkubî (v.284)
-Tarih.Beyrut.Darussâdır
- Zebidî.(816-893 H.)
-Tecrid-i Sarih (Ahmed Naim trc.)

(Alfabetik sıralamada belirtilmeyenler)

Mecmuatu'm min et-tafasirde bulunan tefsirler:

Beydavî (v.685) -Envâru't-tenzîl ve esraru't-te'vîl
Hâzin (v.725) -Lubab fî meânî't-tenzil
en-Nesefî(v.701)Medariku't-tenzil ve hakaiku't-te'vîl
Fîruzâbadî (v.817)Tenvîru'l-mikbas min tefsîr-i Ibn-i
Abbas (beyrut)

Saffetu't-tafasir(Muhammed Ali es-Sabunî) Beyrut.1981
İslâm Ansiklopedisi.Istanbul 1977 (Millî Eğ.Basımevi)
Kitab-ı Mukaddes.(Eski ve yeni Ahit)Ist.1958